

Ч У М А К И.

Комедия в 4-ох діях

Івана Мобилевича (Карпенка-Карого).

ДІЄВІ ЛЮДЕ:

Хома Нерук, багатий чумак.

Настя, його жінка.

Ярина
Андрій } їх діти.

Катерина, їх наймичка.

Віталій, менший брат Хоми, чумак.

Соломія, його жінка.

Русаловський
Чичеря } багаті чумаки.

Шкварковський
Мичковський } мандровані дяки-пиворізи.

Остап, чумак, наймит Хоми.

Бушля, баба.

Петро Кундель

Глечик
1 }
2 } чоловіки
3 } селяне.

Чоловіки, баби, діти.

Дієть ся під кінець XVIII-го віку.

ДІЯ ПЕРША.

Середина багатой господи.

ЯВА ПЕРША.

За столом сидять: Хома, Віталій і Шкварковський; баба Бушля і Глечик сидять на лаві біля дверей. Шкварковський пише. Настя сидить біля печі, пряде, часами сердито зиркає на Хому і Віталія. Чоловік пять стоїть біля порога, двері відчинені і видно, що і в сїнях стоять люде, у кожного з них невеликий шматок білого паперу в руці.

Хома (*показує на Бушлю і Глечика*). Ще тільки від отсїх двох запишете гроші, зготуєте їм квітки і край, більше грошей приймати не буду.

Настя. Наприймав і так багато, мабуть і не злічиш сам.

Хома. Мовчи, не піднімай веремії!

Настя (*про себе*). Пришелепуватий!

Петро (*з гурту, що стоїть біля порога за дверима і в сїнях*). Спасибі вам, пане Хомо, від усіх людей спасибі! І вам, пане Віталію, дякуєм!

Віталій. Мені нема за що, люде добрі, дякувати, я і сам на готовім братовім ґрунті сидю, та ще й чотирнайцятєро своїх дітей годую...

Настя (*про себе*). А лопає бісова дїтвора так, що і харчів на них не настатиш, скоро і вуха об'їдять...

Петро. Ви наші добродії! За вашим розумом, що вам послав Господь, в купі з богатством, і у нас голови не болять: ніхто навколо не знає лиха, всіх ратуєте, всім помагаєте, всіх визволяєте.

Хома. Та воно так, звісно... Ви мені зносите гроші, скільки хто має, я їх пускаю в діло, маю користь, то й вам даю вигоду.

Петро. А хто таке придумає, хто таке зробить: і риба є у нас і сіль у нас що року є, — та все не куповане — і гроші наші цілі!

Всі. Дай Боже і вам і вашим дітям!

Петро. І онукам! (*Кланяється*).

Всі. І правнукам! (*Кланяються*).

Хома. Спасибі!

Петро. Поможі Боже щасливо повернутись вашим чужакам!

Всі. Щасливої дороги!

Хома. Спасибі! (*Всі вийшли*).

Шкварковський. Нечипір Глечик! (*Чоловік, що сидів рядом з бабою, підходить*). Се квіток тобі на сто карбованців, а вигоди маєш: півтора пуда соли, два десятки тарані, два десятки платонного чабака.

Глечик. Дай Боже і вам заробити! Прощайте! (*Вийшов*).

Бушля. Ой, відпустіть же мене, бо у мене дома ні душі, а на печі кваша, а в печі каша: одно збіжить, друге згорить.

Шкварковський. Не торохти! (*Пише*).

Віталій (*до Хоми*). А скільки в сім році приняв від людей грошей?

Настя. Хиба він знає.

Хома (*до Насті*). Мовчи! (*До Віталія*). Пять тисяч рівно.

Настя. Матінко! таку суму... і длячого, спитати тебе, то й сам не знаєш!

Хома. Не піднімай веремії!

Настя. Своєї рідної чумачки мабуть і в сто возів не вбереш, та й гроші, слава Богу, є свої, так ні: чужими ще грішми орудувать!

Хома. Ой, Насте! Ой, Насте! Кажу: мовчи, не сікай ся!

Віталій. Хліб на хліб, сестро, не вадить! От розбери: що бідний чоловік зробить, як у него там тих двайцять, чи й сто карбованців? Нічого! А коли ми, отак частинами, зібрали до купи пять тисяч, та пустимо у ход і братові всі гроші, — не солить же їх, — то справимо ще пятьдесят возів чумачки і товару он скільки навалимо... Отут і користь для всіх: і гроші цілі, і вигоду вони добру мають, і чумачка братова виросте на славу! А працювати однаково, чи коло малої, чи коло великої чумачки!...

Настя. Може й так, звисно, премудрий Соломон!

Віталій. Ну, й не люблю я сего слова: „Премудрий Соломон“. На що ти, Насте, таке кажеш?

Настя. Всі так кажуть і я так кажу, бо й справді ти премудрий.

Віталій. Мало чого люде не скажуть, вони часто розумного вважають дурним, а дурного розумним!

Настя (про себе). Мудрий, своє добро провів і наше проведе!

Шкварковський. Олена Бушля! *(Баба підходить)*. Отсе й тобі квіток на десять карбованців.

Настя. Ха, ха! Сума!

Шкварковський. Пять штук тарані і пятнайцять фунтів соли за вигоду.

Бушля. Прибавте ще чабака п'яток, я страх як люблю сю рибу.

Шкварковський. Як усім, так і тобі!

Бушля. Я не вас прошу, пане бакаляре, а пана Хому, господаря і добродія...

Шкварковський. Не торгуй ся, не торкочи!

Бушля. От прикусіть язика, пане бакаляре, нехай Хома своє слово скажуть.

Шкварковський. Ти діждеш ся, що тобі кулак покажуть!

Бушля. Пхі! Хомо, добродію наш! Нехай прикинуть ще пять штук чабака, — що вам то варт? А я що середина та що п'ятниця буду згадувати вас та дякувати! Паніматко Насте, прибавте!

Настя. Хоч цілий віз — про мене!

Хома. Насте, вийди красше з хати!

Настя. Мені і в хаті добре.

Хома. Припишіть їй, бо не відчепить ся.

Шкварковський. Давай квіток!

Бушля (віддає). Бачите, хазяїн не такий свиня, як ви!

Шкварковський. Злорічива баба!

Бушля (про себе). Капосний хаптурник, мало не відняв риби з рота.

Шкварковський (віддає квіток). На, і щезни, як дим!

Бушля. А чи тут же стоїть ще пять рибок?

Хома. Та дамо, дамо, — не в'їдай ся, бабо!

Бушля. Часом забудете! Вам що пять рибок? Все одно, що собаці муха, а мені й одна рибка правник зробить; особливо у Петрівку, чи в кулешик, чи в галушечки — кропу, петрушки, та головку з риби вкинеш, то так пахне, так пахне страва...

Шкварковський. Годі вже, бабо, ти так смачно розказуєш, що й мені тарані захотіло ся.

Бушля. Е, пане бакаляре, ви-ж ту тараню та чабака, дякуючи Хомі, що дня їсьте, тай то вам захотілось, — а якже то мені, коли я за весь вік привчила ся тільки нюхати її!

Хома. От халена з тобою, бабо! Іди вже; трийцять чоловіка сьогодні гроші вклали і квітки взяли, а з тобою одною приходиться більш часу гаяти, ніж з цілим десятком народа! Принесла пять карбованців...

Бушля. Ох, десять серденько, десять! Ох, моя ненько! Пять, кажете! *(Дає квіток)*. А подивіть ся, може тут і справді помилились, та написали пять, а взяли десять?

Хома. Я помилив ся словом.

Шкварковський. Написано десять.

Хома. І приняв я десять, відчепись!

Бушля. Ох, не приведи Господи, коли ви у квіткови та помилились, а подивіть ся ще раз!

Віталій *(подивив ся)*. Десять.

Бушля. Десять? А не пять, нехай Бог боронить? Може ви не добачаєте, та ще так на-скоро глянули?

Хома. Так кажуть же тобі: десять, виходить: десять.

Віталій. Хто-ж вас захоче обманювати?

Бушля. Помилка, бачите, не обмана. А потім забудуть тай лічити-муть тільки те, що написано у квіткови. Ох! Я аж упріла від передяку. Де-ж таки: то десять, а то пять! Я цілий рік їх збирала, щоб віддати вам за вигоду, щоб мати тараню та сіль та чабачок і ще й грошики щоб були цілі, нехай вас Бог спасе.

Хома. Отже, єй-Богу, відніму квіток, а гроші віддам назад! Чого не віриш? Іди вже, не докучай!

Бушля. Не гнівайтесь, пане, Хомо, ви-ж такі розумні та такі добрі, нехай вам Бог дає! (*Хома підводить ся з лави*). Прощайте! (*Хутко зникає*).

Шкварковський. Се та баба, що чорт на махових вилах чоботи їй подавав! (*Бушля відчиняє двері*).

Хома. Знову! Чого тобі?

Бушля. Не гнівайтесь, серденько, я тут упустила три шаги; як гроші з хустки вивязувала, а вони й випали... (*Шукає*). Нема; побий же того сила Божа, хто взяв! А хто-ж взяв? Кундель, бо він тут і сидів біля мене. Тільки що-ж? Не віддасть! Коли він ятір украв у Панька та й то пропав...

Віталій. На тобі три шаги, тільки відчепись!

Бушля. Спаси Христос! (*Іде до дверей і знову вертаєть ся*). Так ви-ж пам'ятайте, що я вам вринесла десять карбованців.

Хома. Тьфу!

Віталій. Віддай квіток! На тобі гроші, нехай ти тямиш ся! (*Баба зникає*).

Шкварковський. Многорічлива, злорічлива і глупоглаголива баба! (*Входить школяр*).

ЯВА ДРУГА.

Т і - ж і ш к о л я р.

Школяр (*в здоровенних батьківських чоботях і свиті*). А йдіть до школи, там приїхав якийсь знайомий ваш, неначе дяк.

Шкварковський. Певно скиталець з бурси, пиворіз голодний...

Хома. Так приходьте на обід.

Шкварковський. Рад всякий день трапезувати з вами. Дозвольте і гостя привести...

Хома. Просимо! Ну, й чоботи у школяра!

Шкварковський. У нас на школу одні чоботи і одна свита — на всяку ногу і на всякий зріст приходять ся! Ходім, псальмопівче! (*Виходить, за ним школяр*).

ЯВА ТРЕТЯ.

Хома, Віталій і Настя.

Хома. Ну, брате, мені аж страшно, що я чужих грошей стільки набрав!

Віталій. Бог з тобою! Хиба се первина?

Хома. Та стільки ще не зносили.

Віталій. Не бій ся! На всі гроші прибавимо волів і возів: і людям вигода і чумачка виросте твоя.

Хома. А скільки у нас возів піде у дорогу?

Віталій. Та коли грошей стане на товар, то можна і півтораєста возів вирядить, розбивши на дві валки: одна у Крим, друга на Дін.

Хома. А що-ж нам гроші закопувать, чи як? Коли на те пішло, то на всі, скільки у мене є і скільки люде принесли, — справимо чумачку: собі на славу, людям на вдивовижу, щоб богатирів таких, як Русаловський та Чичеря, аж завидки взяли! Богу дякувать! За твоїм розумом і хистом, брате, я здасть ся скоро увесь Дін і Крим увесь своєю чумачкою перевезу до дому: вона побільшала у трое з того часу, як ти керуєш нею.

Віталій. Не покладай ся ні на себе, ні на мене, бо все, що маєш ти, в руках Господніх!

Хома. Правда твоя.

Віталій. Памятаєш, як перший рік, коли ми поділились, я в Крим по сіль пішов, а ти zostав ся дома, бо від поганої зими скотина вибила ся з тіла?

Хома. Тоді сьміялись з мене і запевняли всіх, що я не здатний до чумачки...

Віталій. Еге, сьміялись... А тимчасом фортуна батьківська зосталась при тобі, вона тебе й в дорогу не пустила. І зараз бачу: витяглась моя чумачка, як стрічка: воли сірі, рогаті, сяті... А на переднім мальованім возі я гордую, пихою всім в очі бю: пятьдесять возів і двацять чумаків — валка не мала... І що-ж? Вернув ся з батіжком! Розбійники напали, порізали сонних людей, і все добро заграбували... І ледви я та ще три чоловіки живими з рук харцизів утікли!

Хома. Лиха пригода! Другий би збожеволів від такої втрати!

Віталій. Гордим Бог противить ся! І я покорив ся Його волі! Так знать, треба, щоб я був бідним, ти богатим!

Хома. Я-ж тебе не обиджаю!

Віталій. Ні, спасибі тобі!

Хома. І щоб ти знав мою правду, за твою працю біля мого добра, ти маєш від мене двацять пар волів і двацять возів з товаром.

Віталій. А я, за твою правду, не відійду від тебе до смерти... Тоді і Бог нам буде помагати і люде будуть шанувати! Пам'ятаєш, як покійний батько нам частенько говорив: живіть у купі, діти, не діліть ся; брати, коли у злагоді, живуть у купі, міцніші ніж столітні дуби!

Хома. Пам'ятаю. Нехай же батькова душа усьміхнеть ся, дивлючись на нашу згоду та любов! Від сего часу он як воно буде: все, що наживем у двох — будемо ділити на рівно і твоїм і моїм без переділу!

Віталій. Поможі нам Боже у такій згоді прожити до смерти! (*Цілують ся*).

Настя (*урвала нитку. Про себе*). Не можу слухати, бо серце лусне, так і хочеть ся наплювати межі очі обом!

Віталій. Ходімо-ж, брате, та подивимось та роздивимось на все у купі разом. У мене все готово: вози як скрипочки стоять, воли викохані і вже ревуть, бо знать дорогу чують.

Хома. Ходім. Та не забудь послати до дому харчів і наймичку до помочи найми, бо Соломія з дітьми не справить ся сама, то-ж гурт — чотирнайцять чоловік! (*Сьмієть ся*).

Віталій (*сьмієть ся*). Готова валка своїх чумаків, нехай Бог не поменшає! (*Вийшли*).

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Настя, а потім Соломія.

Настя (*одна*). Ох, у печінках у мене сидить братик Віталій, взяв мого Хому за чуба та й водить кругом себе. Що я скажу, Хома не вірить мені і не слухає, а робить так усе, як того Віталій хоче. В своїм добрі я не госпо-

диня! Ну, та дарма! Сьогодні не повірять, завтра не повірять, а я все таки своєї: порву Хомову віру до Віталія, посварю їх — і ніхто не стане тикать носа у моє добро! (*Входить Соломія*).

Соломія. Здорова, сестро!

Настя. Яка я тобі сестра? Тільки що ятрівка.

Соломія. Так хіба що? Чужі, та й то кличуть одно другого сестрою, а ми-ж з тобою жінки рідних братів.

Настя. На лихо!

Соломія. Ото! Яке-ж тобі від сего лихо?

Настя. Бодай не казать! Тільки дітей твоїх згодувати, то й то скільки лиха для комори..

Соломія. Та діток, як овечок: чотирнайцять хлопчиків Господь послав, нехай не поменшає...

Настя. Звісно, Хома прохарчує.

Соломія. Мусить. От я і зараз прийшла набрать на цілий місяць борошна, сала і пшона, щоб потім не заглядать тобі у руки.

Настя. З'їдять, все до тла з'їдять.

Соломія. Ми заробляємо все те, що нам Хома дає. І хоч я не візьму зараз нічого, то Хома сам привезе усе.

Настя. Так побиваєть ся за тебею?

Соломія. Віталій для Хоми побиваєть ся, а Хома для мене.

Настя. Ой, не дратуй же мене!

Соломія. Та чим же я тебе дратую?

Настя. Ти відбиваєш у мене чоловіка!

Соломія. Тю!

Настя. Побий мене, Боже, кричати-му на всю округу, що ти Хому мого до себе чарами приворожила і він таскає до тебе з двору все, що в руки попаде.

Соломія. І що ти мелеш? Як тобі не сором отаке плескати? Та ти, скільки хочеш, говори дурощі, то мене тим не розтревожиш, бо я знаю, що ти хочеш звести усіх на сварку і підняти таку веремію, щоб брати порозбігались в ростіч! Тільки се тобі не допоможе, бо я мовчати-му, хоч ти що хоч... (*Вийшла*).

ЯВА ПЯТА.

Н а с т я   с а м а.

Настя. От клята молодиця, от завод!... І де вона на мою голову така вродилась? Щоб я їй не казала, ніколи нікому не перекаже, не поскаржить ся, а через те ніяк не можна посваритись... А серце моє так і кипить, так і підскакує, аж у грудях клекотить: хочу посварить Хому з Віталієм — не вдасть ся. Ну, та вже я — не я буду, а коли не сьогодні, так завтра посварю братів, розрізю Хому з Віталієм. (*Дивить ся у вікно*). О, Соломія і Віталій щось балакають! Невже вона йому не прохопить ся анї словечком про нашу суперечку? Коли-б, Господи, розказала, та щоб посварить ся... А-ну, попробую випитать... (*Відчиняє квартиру*). Віталій, брате! А чого-ж ти не заходиш, скоро обідать будемо! Соломія не може, бо там же дітки ждуть, так хоч ти з нами пообідай! (*За-чиняє квартиру*). Чи зайде-ж то, чи може розгнівав ся! (*Входить Віталій*).

ЯВА ШЕСТА.

Н а с т я   і   В і т а л і й.

Віталій (*на дверях*). Ще-ж рано обідати!

Настя. Ну, та хоч присядь, відпочинь! (*Віталій сідає*). А де-ж Хома?

Віталій. Там відсипає пайок для мене: борошна, сала, пшона, соли, щоб забезпечить Соломію.

Настя. Сердешна молодиця: скільки вона лиха натерпіла ся з тими дітками і з тим дрібязком! Вже й пішла певно?

Віталій. Та що-ж їй тут робить?

Настя. А все-ж таки, знаєш, хоч би трохи посиділа та побалакала по рідному... Ми-ж такі сестри. Може гніваєть ся на мене?

Віталій. За що? Та ви-ж мало що й бачитесь! От якби у купі жили, то певно вже-б давно посварились.

Настя. Ні, братику, я не така... Ми-б і в купі жили в ладу, бо я, Господи, як бою ся тієї сварки. Так бою ся,

так бою ся... Як і мати моя покійниця, царство їм небесне, те-ж бояли ся сварки... Отсе бувало сядемо обідать, а покійний панотець візьмуть та й надкусять ненароком мамин шматок хліба, то матуся-покійниця бувало за чуба панотця як ухоплять! „Не заводь ся, кажуть, не сvari ся, такий-сякий, бо я тієї сварки до смерти бою ся!“ Отака і я: Боже, як бою ся тієї сварки!

Віталій. Та хто її любить?

Настя. Єсть і такі; а я, Господи, бою ся сварки! Я поли врїжу, та втічу від неї... Тільки-ж що з того, що я така? А хто-небудь набреше на мене, от і гнів! Людям, бач, заздро, що ми з Соломією в згоді живем, як рідні сестри.

Віталій. Ми ніколи брехням та переказам не віримо.

Настя. От бачиш! То вже виходить щось було, тільки що ти не повірив! Може тобі що Соломія казала? Не крий ся, братику, краще вивести все на чисту воду, ніж мовчать та гризти ся, бо я, Господи, як бою ся тієї сварки...

Віталій. Та Соломії ніколи брехні та перекази плести, то з дітьми возить ся, то їсти варить, то їсть, то присипляє дітей, то сама спить.

Настя (*про себе*). От пєс лукавий — нічого у него не схопиш з язика! (*Йому*) А мені іноді здаєть ся, що ти гніваєш ся на мене.

Віталій. Я?! Нема за що!

Настя. А чого-ж ти вчора вечерять не зайшов?

Віталій. Загаяв ся біля свого скарбу.

Настя. Хиба і ти замість Хоми приймаєш гроші від людей?

Віталій. Ні! У мене свій єсть скарб.: поки перелічу, поки вкладу, то й спать пора самому.

Настя. Так виходить, розбійники не зовсім тебе ограбували?

Віталій. А ні! У мене зістало ся таке богатство, що і братовому з ним не зрівняти ся.

Настя. Се вже я знаю, се вже ти так розумом своїм вихваляєш ся!... Правда, що ти розумний, се всі знають... Так хиба-ж Хома дурний?

Віталій (*сьмієть ся*). О, бодай тебе! Я говорю про скарб, а ти про розум, та ще й Хому чогось сюди приплутала.

Настя. Бо я тебе не розберу! Де-ж ти скарб той, таку силу грошей дістав, що треба лічить що вечера?

Віталій. Де? Бог дав! Та я свій скарб, своє багатство ні з чим не зрівняю! Та коли-б мені не то що п'ять таких чумачок, як у брата, а сьвіт увесь за скарб мій віддали, то й сьвіта усього, зі всім, яке на ному є добро, не взяв би я за скарб свій дорогий, бо скарб той кров моя — мої діти!

Настя. Діти? Та що ти знову морочиш мене? Хто-ж таки що вечера дітей лічить?

Віталій. Я лічу; бо як не полічиш, то гляди і морока: одного або і двох найменших нема; де звалить ся, там і спить. Так я вже їх що вечера лічу. Зберу всіх над захід сонця і по одному у сїни заганняю, як овежат, бо тож чотирнайцятро, не всіх і на ймення знаю. Вчора аж двох не долічив ся. Сюди-туди, на силу знайшов: одно на вигоні заснуло, а друге на току в соломі.

Настя (*сьмієть ся*). Ну, і утішний ти, що не вигадеш, то все не так, як у других. (*Входить Андрій*).

Андрій. А йдіть, дядьку, покажіть, які харчі брати на запас в дорогу, бо батько повезли з Остапом пайок до вас.

Віталій. Ходім! (*Вийшли*).

ЯВА СЕМА.

Н а с т я с а м а.

Настя. І розумний клятий чоловік і лукавий! Що не кажи, а він таки премудрий Соломон! Ну, якже ти його посвариш з Хомою, коли він, як почне говорить, як почне крутить, то зовсім зібе з пантелику... От і нічого він мені здаєть ся не зробив лихого, а ненавидю й дивити ся на него! А Хома? Диви: як той цуцик, сам пайок повіз до Соломії. Яку-б мені підняти веремію, щоб посварить Віталія з Хомою? (*Думає*). Попробую Хому запевнить, що Віталій скрізь його дурнем славить, що ніби-то Віталій

усім хазяйством і чумачкою керує, що через Віталія всі люди Хому за дурня уважають... Попробую ще з сего боку.

ЯВА ОСЬМА.

Н а с т я і Х о м а.

Хома. Ху! Натомив ся!

Настя. А що, відвіз пайок до Соломії?

Хома (*зиркнув на Настю і трохи помовчав*). Відвіз.

Настя. Прости мене, мій мужу, не гнівай ся на мене дурно!

Хома. Що ти? Хиба я сердюсь, чи що?

Настя. Не сердись ся? Бач, який ти добрий; у ранці трохи посварилась з тобою, а тепер серце болить, бо бачу я, як ти працюєш: і день і ніч — гірш вола, гірш наймита-сіроми.

Хома. А хто-ж за мене буде працювать? От вирядю чумачку у дорогу, тоді спочину.

Настя. Другий не видержав би такої праці... Ой, упав би, збив ся-б з ніг!

Хома. Тож другий, а не я.

Настя. А тобі нічого?

Хома. Нічогісенько! Та ти дай мені ще стільки діла — і те справлю.

Настя. Господи, Господи, що то розум...

Хома. Вже коли Господь кого любить, то наділяє його всім — і здоров'єм і пам'яттю і розумом.

Настя. І люблю-ж я тебе за твою вдачу; хоч ти і упертий, але мені се до вподоби: принаймні все робиш по своєму; вже, як здумаєш що, ніхто тебе не зібє на своє.

Хома. О, я такий!

Настя. При людях я-б тобі сего і не сказала, бо не годить ся вихвалити свого мужа, а от нас тільки двоє і я не витерплю, скажу тобі по правді: що таких, як ти, не багато; та де там не багато — зовсім нема!

Хома. А таки й нема, щоб ти знала!

Настя. На кого не гляну, то всі дурні, хисту не мають ні до чого...

Хома. Еге... Поки... знаєш, розчовпають, що воно і як...

Настя. А у тебе відразу!

Хома. З маху!

Настя. Куди-ж, куди-ж їм до тебе! Я вже добре придивилась. От і Віталій, на що вже, здасть ся, премудрий Соломон, і всі кричать: розумний, розумний, а все-ж за твоїм приводом і він робить.

Хома. Так я-ж старший.

Настя. У тебе все в руках прямо кипить.

Хома. О, я так люблю, щоб аж палахкотіло!

Настя. І за що ти не візьмеш ся — користь!

Хома. Бо діло своє знаю.

Настя. Все за твоєю головою! Отже дивись, які люде злі. Чула я сьогодні, отут таки у нас на подвір'ю, люде гроші принесли, а тебе не було, так вони довгенько сиділи і весь той час тебе судили, Хома!

Хома. Кого не судять, байдуже!

Настя. Та байдуже — то байдуже, і я-б так сказала, коли-б же тільки чужі люде тебе судили, а то і Віталій між людьми сидів!

Хома. І Віталій разом з людьми мене судив?!

Настя. Побий мене, Боже! Я сама все чула. Стояла в сінях за дверима і навмисне підслухувала... Розумний, кажуть, Хома, бо грошей багато.

Хома. А вже-ж! У дурного гроші не вдержать ся.

Настя. Якби, кажуть, не Віталій, то й чумачка пропала-б і гроші розкотили ся, як горох по ледяній горі... Хома, кажуть, братовим розумом тільки й живе! А Віталій тут же сидить, слухає, та вуса підкручує! Хома, кажуть, дурний, як постіл!

Хома. Сто чортів їм усім в самий ніс! І Віталій нікому нічого на се не сказав?

Настя. Де там! Не хочеть ся й говорить, так мені прикро... Засьміяв ся! Та так засьміяв ся, ніби і сам промовив: „правда вапа, Хома дурний!“

Хома. Дивно...

Настя. Хто, кажуть, вигдава брата у людей гроші на вигоду? Віталій! А Хома, кажуть, і сьогодні не хотів грошей приймать, бо не знає, що з ними робить... Так

Віталій йому, то-б то тобі, звелів, щоби брав — і прийме! Сказано: Соломон! Отут, Хомо, Віталій покрутив обидва вуса і засьміяв ся знову... Хоч би вже не сьміяв ся, а то так мене уразив тим сьміхом, мов ножем уколів у серце! А далі повернув ся до людей, та й каже: „Що я звелю, те Хома і зробить!“ — і пішов.

Хома. От тобі й любий братик! Господи, яке лукавство!

Настя. Хомо, дружинонько моя, я не хотіла тобі про се і говорить, щоб часом не посварив ся ти з Віталієм, бо ти знаєш, як я бою ся тієї сварки? Але якже його мовчать, коли тебе так судять-гудять за твою хліб-сінь! І хто? Рідний брат!

Хома. За моє жито, та мене й бито!

Настя. Ну, нехай би там робив з твоїм хазяйством, з чумачкою, з тобою, що хоче; нехай би приказував тобі, нехай би ти його слухав — нехай! На те він премудрий Соломон, а ти дурний, що маєш робить! Та хоч би-ж при людях сего не виявляв, щоб хоч не всі знали, що ти дурний!

Хома. Так бач, йому саме при людях треба се казать, щоб усі мене дурним уважали.

Настя. Длячого-ж, Хомо, длячого?

Хома. Для слави! Щоб усі бачили, що він один орудує не то моїм добром, а ще і мною. О, тепер я розумію, чого то всі до него обертають ся, його питають, з ним радять ся; бо мене, бач, він дурником зробив!

Настя. Еге! Тільки ти, Хомо, не свари ся з братом, бо ще в сварці виявиш, що від мене все те чув.

Хома. Се вже й ти мене за дурня маєш?

Настя. Нехай Бог боронить! Говори, що хочеш, чи хоч і мовчи, аби про мене нічого не казав, бо я тієї сварки, Господи, як бою ся, точнісенько, як і покійна моя матуся.

Хома *(ніби все пригадує про себе, а говорить голосно).* Що я при людях пораю, він усьміхнеть ся, щоб, виходить, бачили, що я нічого не тямлю, а як люде підуть, то він тоді мою раду приймає і робить так, як я сказав... Правда, що Соломон! І хто-б його подумав, що він такий лукавий?

Настя. Ох! Хомо, Хомо! Лукаві вони обоє; так уже до речі скажу: і Соломія похваляєть ся своїм подружкам, а ті мені переказали, тільки я мовчала, бо я, Боже, як бою ся тієї сварки... Каже: коли схочу, то він, то-б то ти, Хомо, не то що сам возити-ме до мене в двір пайок, як наймит мій, а ще, каже, побіжить за мною, як цуцик, і всю чумачку, каже, мені видасть!

Хома. Та нехай за нею трясця тепер бігає! От тобі і тиха, як ангел людина... Лукавство, кругом лукавство! А все моя віра, моя простота та щирість до людей: хто що сказав, то все то й правда, взяв зараз і повірив; а люде он як: мою вірою до них користують ся на те, щоб мене за ніс водить, щоб мене дурним уважали всі! Ото, Господи, неначе хто голову мою побив макогоном, так заболіла... Піду запру ся в хижі, не хочу бачить Віталія сьогодні! (*Вийшов*).

ЯВА ДЕВЯТА.

Настя сама, потім Шкварковський, Мичковський і Ярина.

Настя (*сама*). Аж тепер, здаєть ся, я наскочила на свою стежку, дошкулила таки Хому, попала в саме серце — я вже бачу! Тільки не знаю, що то з сего вийде? Треба масла підливать, щоб не погасло. (*Входить Мичковський і Шкварковський*).

Шкварковський. Благодать дому вашому!

Мичковський. Мир і любов!

Настя. Спасибі! Просимо сідати!

Шкварковський. А де-ж достойніший Хома?

Настя. Десь вийшов!

Шкварковський. Покличте, господине, та й самі приходьте! Діло є до пана Хоми і до вас, господине! Сей учений муж привіз порученність до вас із під Чигирина. Діло хороше і приятне. (*Входить Ярина*).

Настя. Яке-ж там діло?

Шкварковський. Сватів сподівайтесь!

Настя. О?

Ярина. Боже, що я чую! Пропали ми...

Шкварковський. Так!

Настя. Від кого?

Шкварковський. Від Русаловського і від Чичері.

Ярина (*на біж*). Ой лихо! Се-ж по мою і по Андрієву душу. Треба мерщій Остапови і Катрі розказать!

Настя. Сідайте-ж, щоб усе добре в нас сідало, тимчасом і Хома прийде.

Ярина (*нервово*). Мамо, йдіть побудьте коло печі, а ми з Катрею води наносимо. (*Вийшла*).

Настя. Вибачайте, що вас самих покину!

Мичковський. О, пані господине, у нас балакать єсть об чім, ми двацять літ не бачились.

Настя. От і гаразд! А я тимчасом обід зготую! (*Вийшла*).

Шкварковський. Велеліпно!...

ЯВА ДЕСЯТА.

Шкварковський і Мичковський сідають, дивлять ся один на другого і усміхають ся.

Шкварковський (*легенько ударяє по коліні Мичковського*). Так то, Калістрате!

Мичковський (*після навзи легенько ударяє по коліні Шкварковського*). Так то, Сосінатре!

Шкварковський. Так, так!

Мичковський. Много братії нашої із бурен удалилось, убоюшася бездни премудрости, розійшлись по сьвіту і многії дяки-пиворізи, як нас величають, погибли!

Шкварковський. Рибку малу бистрі ріки несуть у море широке, а там ненаситні акули її пожерають. Скажу тобі коротко про своє житє: після довгого шатанія по сьвіту був дяком в пустинях волинських.

Мичковський. Почесне місце.

Шкварковський. Так; але із празднословія вийшло замішательство і я утік. Був інспектором шкільним біля Чернигова.

Мичковський. Ого, яку петлю мётнув!

Шкварковський. Школа привязала би мене на вік; але страсть моя до сатири мене погубила; я в віршах

осьміяв панка одного доволі злорічиво і, будучи уловляєм їм для сугубого ізбієнія, покинув школу страху ради! Потім сьпівав в переяславськiм кафедральнiм хорі і тут мало житем не заплатив за злорічиві вірші... Бас Єрмолай, лютий Діоклетіянин і туполобий стультус, взяв за обиду мої вірші і ранив камнем во главу, від чого довго я хворів... Видужавши, з бродячими, голодними собратами, латинниками і бурсаками, ми інтерлюдії по корчмах і по домах шляхетних виставляли; але дикі комедиянти, аки люті Діоклетіяне за мідні шаги та за ковбаси, найпаче же за ролі зо мною посварились і я покинув їх, будучи на дорогу легко ізбієн Іваном Мухомором. О велиє можество вод і солодких і солоних і навіть гірких ізпив в своїм шатанії.

Мичковський. О, собрате! На віку, як на довгій ниві. Терпів багато бід і я: за все хапав ся, все робив, не маючи ніякого знаня. В монастири мені було найкрасше, але лукавий підкусив мене попробувать в малярстві силу і так намалював я Зосима сьвятого, що патерицею мене економ вигнав за ворота... Послiднiй три роки у Русаловського та у Чичері під Чигирином учив дітей. І от, спасибі сим богатырям, попав сюда за писаря до сотника Бутуза!

Шкварковський. Хаптурне місце!

Мичковський. Так то, так, а поки що, мені, собрате, страшенно підвело живіт: і алчу я й жажду!

Шкварковський. І моя утроба вопіє! Одначе надіюсь, що Хома нас добре похачує, бо я й сам, хоча інспектор шкільний і бакаляр учений, кулешником живу і всякий раз шукаю нагоди поспіти на обід до доброго господаря і, усаждаючи слух сих йолопів-онагриків то віршами, то медоточивим гласом пісні, свою утробу насичаю!

ЯВА ОДИНАЙЦЯТА.

Ті-ж, Настя і Віталій.

Настя. Заходьте у сьвітлицю, будемо обідати!

Мичковський. З обіда — на обід! Так обгодуєте, що і захворієш!

Шкварковський. Хліб на хліб не вадить! (*Виходить*).

Настя. А ти, Віталію, чом не йдеш? Без тебе, милий брате, буде сумно в хаті!

Віталій. Я зараз...

Настя. Цікаво мені, як вони будуть балакати тепер з Хомою (*Вийшла*).

ЯВА ДВАНАЙЦЯТА.

Віталій, а потім Ярина, Андрій, Остап і Катерина.

Віталій (*сам*). Чого се Настя сьогодні на лапках біля мене скоче? Соломію мало не вкусила, а до мене лащить ся! Вона давно збираєть ся підняти веремію; та все їй неуча: Хома не слухає і Настя сумна ходила; а се вже щось занадто ласкава і привітна... Ой, не дарма! Піти і справді пообідать, чи не вивідаю чого від Хоми. (*За дверима чути тихий гомін*).

Голос (*Андрія за дверима*). Ходім мерщій за радою до дядька, він один нас поратує.

Віталій. Голос Андрія, наче строжений! Що воно?

Голос (*Ярини за дверима*). Ходім бо, ходім! Поки батько й мати обідають з сватами!

Віталій (*відчиняє двері. За дверима стоять Андрій, Катерина, Остап і Ярина*). А що там сталось, діти? (*Молодіж засоромилась, переминаєть ся*). Чого-ж ви мовчите? Я чув тут за дверима, що ви за радою до мене йшли...

Остап. Кажіть же, Катерино!

Андрій. Одному страшно.

Ярина. Катерино, нум всі разом! (*І з сим словом кидають ся в хату, за нею інші, говорять разом*).

Андрій і Остап. Дядьку!

Ярина і Катерина. Дядечку, лебедику!!

Віталій. Що з вами сталось? Андрій блідий, як крейда, в Остапа очі горять, як у вовка, дівчата плачуть? Що сталось, питаю?

Остап. Ще, дядечку, не сталось, але готуєть ся таке, що коли станеть ся, воно уба нас всіх чотирох на смерть!

Ярина і Катерина. Пропасі ми, пропасі! Дядечку, ратуйте нас!

Віталій. Се вже дуже щось страшно... Певно кохання? Розкажіть же до ладу: хто з ким кохається і чого так сполошилися?

Остап. Я, дядьку, наймит ваш, люблю хазяйську дочку, люблю вашу племінницю Ярину і вона мене...

Андрій (*мало не плаче*). А я, дядьку, люблю нашу наймичку Катерину і вона мене...

Ярина. Мене-ж, дядечку ріднесенький, сватає нелюб Русаловський і могорич вже пють.

Андрій. А мені хочуть посватать рябу Чичерину дочку Явдоху...

Віталій. Кеписько! Та ще кеписько! Русаловський і Чичеря багатирі на всю округу і діти їх стають на вашому шляху до щастя. Не рівні пари, що й казати... Кеписько! Ледви чи я вас поратую! (*Дівчата плачуть, а хлопці на-супившись, стоять*). Стривайте, се-ж певно ще не старости, бо молодого тут нема, та й Андрій же ще не їздив з старостами до Чичері? Не плачте, діти, не сумуйте, дайте роздивитися і подумати! (*Глянувши у вікно*). Еге, і думати нема часу, гляньте, он на подвір'є вїхали Чичеря з Русаловським!

Дівчата. Мати Божа, се-ж наша смерть приїхала!

Віталій. Годі, діти, годі! Я вас всіх люблю, як рідних, і все, що зможу, те й зроблю, аби не розлучать таких двох пар! (*Всі четверо кидаються до Віталія, цілують його, хто в руки, хто в плечі, хто в лице, приговороючи*).

Ярина. Дядечку!

Катерина. Голубчику!

Андрій. Ратуйте!

Остап. Бог вам заплатить!

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Кімната.

ЯВА ПЕРША.

Хома і Настя, потім Русаловський і Чичеря.

Хома (на порозі). Жінко! Відчиняй ворота й двері, застилай лави й столи, гостей веду!

Настя. Заходьте! (*Входять Русаловський і Чичеря, одягнені в сині за коліна жупани, підперезані зеленими, адамашковими поясами*).

Русаловський і Чичеря (кланяються поважно). Мир дому вашому!

Настя. Сідайте, дорогими гостями будете!

Русаловський. Не тільки гостями, а ще й сватами, хочемо поріднитись з вами!

Настя. Рада, від серця рада такого свата мати!

Чичеря. Та вже й мене від ласки вашої не відпи-хайте і теж прийміть, як свата у вашій хаті!

Настя. І вам душею рада! Розкажіть же, не водіть і не томіть: чи до матери те діло, чи тільки до хазяйки?

Русаловський. До матери, пані господине, до матери: я за дочкою.

Чичеря. А я за сином.

Настя. Ох, Боже мій! Та що-ж се ви, сватоньки, задумали, разом нас пограбити, дітей забрати, старих по-сиротити?

Чичеря. Не за горами, не за морями, свахо, живемо, — можна і провідать!

Настя. Ой ненько моя, якже жаль мені! Ростила, пе-стила, доглядала і на тобі: сама постаріла, а молоде дитя з хати випхнула, в люде віддала.

Чичеря. Ну, що-ж, а на заміну, хоч і чужу дитину, та рідному синові на втіху і пораду, а собі на поміч дочку придбала...

Настя. Та так, мої рідні, так, а ти-ж, Хомо, як? Певно ще порасешся з Віталієм?

Хома. А що-ж Віталій нам пораїть? Се не чумачка: я батько, а ти мати, як скажем ми, то так і буде!

Настя. А може Віталій скаже що таке розумне, що ти його пораду приймеш: він же твій брат любий і найперший порадник.

Чичеря. І справді може-б спитать.

Хома. У таким ділі окрім матери та батька ніхто не дасть поради!

Настя. Як, Хома, ти, то так і я: за твоїм розумом і мене ніколи голова не боліла.

Чичеря. Любо серцеви таку розмову слухати між мужем і жоною! Пошли Боже і нашим дітям такої згоди у родині! Ну, Хома, я вже нераз тобі натякав, щоб поженити дітей наших, але вони тоді були ще молоді, тепер саме пора настала, скажи мені: чи можна сподівати ся від тебе старостів?

Хома. Що-ж, я не від того, з охотою посватаю твою дочку за свого сина.

Настя. І я не буду суперечить, ми знаємо, що ваша, сваточку, дочка до пари буде нашому Андрієви і раді породнитись з вами.

Чичеря. От і гаразд, вже половина діла зроблена.

Хома. Мій син, як сам ти здоров знаєш, на всю округу парубок: і багатий і не поганий і розумний... Так от як воно, пане брате, будем говорити прямо: скажи, яке ти віно даси за своєю дочкою?

Чичеря. Хоч моя дочка рябенька, будем правду говорити, але одна у батька і варт твого сина, бо й я-ж хазяїн не послідній. А віно дам я ось яке: 25 пар волів з возами, ярмами, важницями, мазницями і шкурами воловими задля покрівлі на кожний віз і в першу ходку: чи по рибу на Дін, чи по сіль у Крим, я грошей стілько дам, щоб з Дону чи з Криму вози привіз мій зять повнісенькі! Віно хороше: кожду рябину можна закрити червінцем.

Хома. Правда, свате, віно хороше!

Настя. Вашу дочку я буду мати за свою рідну, повірте, сваточку, від серця се кажу.

Чичеря. При такій розумній матері і моя дитина розуму набереть ся. Пошли, Боже, мир і любов!

Хома. Так будемо сватами! (*Цілють ся: перш з Хомою, потім з Настею*). Щоб нам не гаять часу, то сьогодні або завтра і старостів пришлю до тебе, а вернуть ся всі мої чумаки перед Святою Тройцею, на саму-ж Тройцю буде у нас весілля.

Чичеря. Згода!

Настя. Просимо на радощах хліба-соли відкушати! (*Подає на стіл закуску і горілку. Хома частує*).

Русаловський. Бажаю щастя вашим дітям!

Всі. Спасибі!

Русаловський. Тепер моя до вас мова. Мабуть сьогодні день такий удав ся, що й я прийшов за тим же ділом... А що, якби Бог мені поміг те взяти, що думаю спитати?

Настя. Як з Богом прийшли, то Бог і допоможе!

Русаловський. Хочу сватати вашу дочку Ярину за свого сина Дмитра.

Чичеря. До речі, два весілля справим разом.

Русаловський. Чи дозволите прислати старостів?

Хома. Боже благослови! (*Цілють ся з Русаловським*).

Настя. Син ваш хороший; бачила я, свату, присилайте старостів!

Чичеря. Ви до мене, а він до вас, от розходились чумаки!

Хома. А за своєю я дочкою дам віно таке саме, яке візьму від него.

Русаловський. Я й на менше помирю ся.

Хома. Як! Щоб Хома Нерук менше дав за дочкою, ніж Чичеря. Овва! Так поможи-ж нам, Господи, сі діла скінчити веселенько.

Всі. Пошли, Боже!

Чичеря. Може-б сваток грошенят узяв на діло?

Русаловський. І я дам, як що треба, хоч і п'ять тисяч!

Чичеря. Хоч і десять! Бери, свате, гроші є, та ще є!...

Хома. Спасибі! Не треба, обійдусь і своїми! (*Входить Віталій*).

ЯВА ДРУГА.

Ті-ж і Віталій.

Настя. От і брат Віталій нагодив ся! Сідай, рідненький!

Віталій (*низько кланяється*). Доброго здоров'я та Бог на поміч, пани господарі!

Русаловський. Спасибі, та будь здоров і ти, премудрий Соломоне!

Віталій. Вже правда, що Соломон: в один раз умудрив ся потеряти те, що батько цілий вік свій заробляли.

Чичеря. А все таки ти премудрий Соломон за те, що не ремствуєш!

Віталій. З Богом судитись не будеш! Тепер он братову чумачку і стережу і доглядаю так, як ока!

Хома. Та й я-ж тут, здається, не без діла!

Настя. Голова всему.

Віталій. Звичайно, хто каже...

Русаловський. А все таки він Соломон!

Чичеря. Що й казати! Про Віталія давно вже йде слава навкруги! Скажи, будь ласка, які ти там гармати поробив? Мої хлопці спокою не дають: справ, та й справ гармати, а то харцизи, кажуть, нас так не боять ся, як Віталія.

Віталій. Штука не мудра: граба видовбав, залізними обручами один біля другого, все одно, як колесо шиною обтягнув, от і гармата!

Русаловський. І палить?

Чичеря. Та ще й як садить! Кажуть, як грюкне, то аж у вухах дзвонить.

Русаловський. Соломон!

Хома. Хиба він сам їх видумав? У покійного батька було аж дві.

Віталій. Хиба я кажу, що сам видумав гармати?

Русаловський. Гармати, гармати, а ти нам розкажи, як розбишак провчив, бо після случаю з тобою, поки повернеш ся з Криму чи з Дому, трясеш ся з страху всю дорогу.

Чичеря. Цікаво, цікаво послухати, чим ти розбійників так налякав, що всі тепер тебе обминають!

Віталій. На другий рік після того, як мене пограбили, пішов я у дорогу вже з братовими чумаками. Ідемо... І запримітив я, що харцизи знов сліdkують за мною!

Чичеря. От, Іроди!

Русаловський. Отаке і мені було...

Чичеря. Ну, ну?

Віталій. На попасі, тільки місяць зайшов, потемніло, саме перший сон став налягать, харцизи почали до валки підкрадуватись... А ми й зайшли їх з боку, та неждано, як шарахнули з двайцять рушниць, так десяток харцизів і покотилось!

Чичеря. Отсе так! Се прямо по запорозьки! І на смерть?

Віталій. Деякі ще живі були!

Чичеря. Що-ж ви з ними зробили?

Віталій. Добили, та там і покинули на харчі крукам та на страх другим харцизам.

Чичеря (*цїлує Віталія*). І-і!! Золотий чоловік! Якби мені такого брата... Та хоч чужого де дістать, то я-б і горні покотив!

Хома. То так здається! А без свого розуму та ока нічого не буде.

Настя. На що той розум здав ся, коли Віталій у дворі? За такою головою, як у братика, можна спать спокійно.

Чичеря. І спать і гулять! Що й казати, що й казати! Соломон, одно слово Соломон! Відступи, свате, мені Віталія!

Хома. Здалека і верба дуб!... Хиба я його держу? Бери, я й сам лад дам своїй чумачці!

Віталій (*про себе*). Чудна якась розмова! (*До Насті*) Що се з ним?

Настя (*Віталієви тихо*). Випив трохи.

Віталій (*про себе*). Ой, здається, ти сама напоїла його якоюсь брехнею!

Русаловський. Пора-ж нам і рушать! (*Встав*) Прощайте, свати милі! Так я у завтра старостів пришлю... (*До Насті*) Слухайте: мій син тее, дуже уподобав собі

Ярину і сам прохав її сватати, а може дівчина не тєє...
Треба-б спитать.

Настя. А нас хіба питали, чи тєє, чи не тєє? Як
батько та мати сказали, на тому й край!

Чичеря. То ваше діло! І я ждять буду старостів:
чи завтра, чи сьогодні?

Хома. Сьогодні.

Чичеря. А дочка моя з охотою подає рушники за
Андрія.

Русаловський. Прощайте!

Хома (*частує*). Ну те! На коні і на колесниці!

Чичеря. По старому звичаю годить ся!

Русаловський. Спасибі за хліб, за сіль і за ласку!

Настя. Не осудіть, сваточки, чим багаті, тим і раді!
Не ждали дорогих гостей, то нічим було добре почастувати!

Чичеря. Чого-ж нам ще? Дай Боже і по вік! (*Вихо-
дять, за ними Хома*).

ЯВА ТРЕТЯ.

Настя і Віталій.

Настя. Чого-ж се ти, братику, такий засмучений?

Віталій. Та я вже і не знаю: чи тікать, чи краще
розпитать, що сталося з Хомою?

Настя. І я примітила, що він якийсь сумний зробив ся
та не ласкавий, неначе сердить ся чогось...

Віталій. На мене?

Настя. Не знаю... Сьогодні визвірив ся, кричав, що
Соломії якось то багато сала поклала і пшона, каже, бо-
гато... Я міряю, каже, а ти міри не знаєш!

Віталій. То я пришлю назад. Я беру не на продаж,
а тільки на харчі для сем'ї, як ми умовились давно з Хо-
мою... Ні, щось тут є иньше...

Настя. Чи не сказала, братику, чого де небудь Соло-
мія, а йому переказали може?

Віталій. Чи не сказала, сестричко, ти чого небудь?

Настя. Я?!! Та побий мене Бог, коли я хоч сло-
вечко про тебе або про Соломію говорила! Та нехай мені

язик усохне, коли брешу! (*Крізь сльози*) Хибати не знаєш, як я тієї сварки боюся!

Віталій. Та знаю; годі вже! Може нам так здалося, що Хома переіменився.

Настя. А може-ж воно й справді нам тільки так здається. От ти одно слово сказав „здавалося“ і мене утішив... Який ти розумний та тихий та добрий! (*Віталій бере шапку*). Куди ти, братику? Пожди-ж Хоми!

Віталій. Я зараз, на хвилину вийду! (*Пішов*).

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Настя сама, а потім Хома.

Настя. Починається! Починається! А Віталій зразу вуха наставив. Він як той ворожбит відгадує і те, що хто думає, а почне говорити, як книгу дяк читає, краще від Шкварковського. Не дурно він біблію з'їв! (*Входить Хома*).

Хома. Куди пішов Віталій?

Настя. Не сказав. Надувся, як той сич... Сидів, сидів мовчки, а далі насунув шапку... Питаю: куди? А він зиркнув на мене, так наче з'їсти хотів, покрутив головою, щось промурчав, грюкнув дверима, та й вийшов.

Хома. Ага! Досада взяла за серце... Дітей, бач, сватають і женить збираються, а йому ні слова... От тобі і премудрий Соломон!

Настя. Знаєш що, Хома? Ти вже дуже раптом повернув. Не треба так, Хома, бо ще й посваритесь, а я-ж тієї сварки, Господи, як...

Хома. Не можу! Як подумаю, що він мене скрізь дурнем робить, то так у мене серце і закипить! Чичеря і Русаловський і всі в один голос: премудрий Соломон! А я-ж що?

Настя. Дурний!

Хома. Ото-то бо й є!

Настя. Не сварися, Хома, з Віталієм, бо він же справді чумачку твою держить на своїх плечах, без нього все хазяйство піде шкереберть.

Хома. А щоб ти пропала за єї слова! Бач, яке добро! І ти така, як другі, Віталій всім вам очі засліпив...

Га! Яке страшне сказала: піде шкереберть! А я-ж по тво-
йому що? Тюхтій, лемішка, кваша? Брешеш! Я всім вам
покажу, що обійдусь без него.

Настя. Ой, не обійдеш ся!

Хома (*кричить*). Обійдусь!!

Настя. Та годі тобі, заспокій ся! (*Мовчки трохи
сидять*).

Хома (*після паузи*). Ха, премудрий Соломон! (*Мов-
чать*). Післав за Шкварковським і Мичковським, нехай
мандровані дяки йдуть зараз старостами до Чичері.

Настя. А чому-б то не післать Віталія! Брат же!

Хома. Не мішай ся, я так зроблю, як сам хочу.

Настя. Роби, як хочеш... Тільки щоб потім не прохав
прощення у Віталія. Жаль тобі буде, що ти його обидив
і попросиш пробачення.

Хома. Я?! Пробачення? Та скорійше у млинні на ка-
мені пшениця вродить, ніж се станеть ся.

Настя. Та я знаю, що ти як дуже вже розсердин ся,
тоді чого захочеш, то так те і зробиш, а тільки ще не
знаю: чи дуже вже розгнівав ся, чи так тільки удаєш?

Хома. Ой мовчи, ой мовчи! Бо я й тобі зібю очінка
з голови, у мене не довго...

Настя. Здаєть ся, розсердив ся! (*Придивляєть ся.*
Хома вишкіряє зуби). Так, так, розгнівав ся!... (*Хома
клацає зубами*). Ой тепер бачу, що сердитий, мовчати-жу,
бо сердитий; по очах і по зубах бачу, що сердитий!

Хома. Ото-то бо й є; я тепер такий, що хоч гав-
кать! (*Ходить по хаті і розпалює себе*).

ЯВА ПЯТА.

Шкварковський і Мичковський.

Шкварковський. Мир дому вашому!

Мичковський. Тишина, согласіє і любов!

Настя. Спасибі, сїдайте!

Шкварковський. По одному слову вашому зірвав ся,
покинув школу й школярів, не обїдав, і уже на вашім по-
розі згадав, що й шапки не взяв, думав: бесїду застану...
А де-ж Чичеря й Русаловський, свати любезні ваші?

Настя. Тільки що від'їхали!

Мичковський. Жаль, жаль! А я забув заперти шуфлядку з ділами і, як бачите, перо зісталося за ухом, так поспішав вам вчинити послугу... Навіть обід свій грубни-кови залишив.

Настя. Нагодуємо: чабака самого ситого дамо вам попоїсти!

Шкварковський. Зараня сліпа котить ся і смак утроба почуває! Яку-ж потребу в нас бідних богата оселя ваша має?

Хома. Прошу обох вас їхати сьогодні до Чичері старостами і висватать його дочку для мого сина.

Мичковський. Се честь, велика честь! І з радістю таке поручення на себе я приймаю!

Шкварковський. На сей случай я сьогодні вірші скомпоную!

Мичковський. І я від тебе не відстану: річ на сватанню велебну скажу.

Шкварковський. Калістрате! Що до науки не пнишь! Предостав мені! Не пнишь, що тобі не дано від Бога!

Без Бога знаєш, ніже до порога!

Єсли не рожден, не сунь ся в науку.

Ах, многи через то в вічну впали муку!

Не многих мати породила к школі.

Хоч ли блажен бить, будь сит в твоїй долі!

Мичковський. Сосіпатре! Чого ти кирну гнеш? Сі вірші я знав ще в бурсі, а ти свої скажи...

Шкварковський. Подумаю! (*Пройшов ся по хаті, ніби творить вірші*).

Настя. Збирайте ся-ж й приходьте зараз, попоїсьте та й у дорогу!

Шкварковський. Єсть! (*Стає і деклямує*):

О мудростю прославлений Хома,

Ти богатир на всю округу,

В дому твоїм доволі риби, меду і вина,

А синові ми висватаємо подругу!

(*Задоволений з себе*). От настоящий медоточивий вірш!

Мичковський. Сосіпатре! Доволі випинатись та ви-хвалитись! Я поспішаю, бо моя утроба алчет малвазії і жажде чабака! (*Вийшов*).

Шкварковський. Калістрат ученістю моєю посрамлен і бігу яся! (*Виходить*).

ЯВА ШЕСТА.

Х о м а і Н а с т я.

Настя. Отсеї мандровані дяки мені не до вподоби! Пічнуть і у Чичері отаке, чорти батька зна, що говорить, то мені і за себе і за них аж сором... Такі старости... І щоб то було післати старостою Віталія.

Хома. Насте!

Настя (*перелякано*). Ох! Мовчати-му, мовчати-му... Я й забула, що ти ще сердитий. Та не диви ся бо на мене так страшно!

Хома. О! Я страшний!... Не підступай тепер до мене, бо всі горшки побю!

ЯВА СЕМА.

Ті-ж, Остап, Андрій і Ярина. Віталій тільки показуєть ся в дверях і зараз зникає.

Хома. Вам чого треба?

Ярина. Ненько-ж моя рідна, перепілочко, лебідонько, не губи мене, не віддавай замуж за Русаловського, бо я-ж його не знаю, не завязуй мені віку з немилим!

Настя. Дурощі! І я он Хоми, твого батька, не бачила і не знала, який він; а звеліла мати, то й пішла і живемо двацять три роки у згоді та злагоді! Русаловський, син хазяйський, красунь, роду хазяйського, трохи чи не шляхетського, заможного, чого-ж ти побиваєш ся, дурна?

Ярина. Ох, ненько, не кажіть так! Ви нікого не кохали, то вам було й байдуже за кого йти, а я кохаю, мамо, Остапа! Він гарний, гляньте он який, як кучерявий, сильний дуб! Він мене кохає, ми присягали ся не розлучати ся до смерти...

Хома. Якже ти посьміла кохати, не спитавши ні батька ні матери, га? Хто-ж тобі дозволить іти за наймита, коли хазяйський син сватас? Та я он придане яке даю: двайцять пар волів з возами і грошей мірку. Так се-б-то наймитови дав би я таке добро, чи ти не здуріла?

Остап. Дядьку! Я бідний, правда! Але я можу заробити, бо молодий і дужий; між всіми чумаками уважають мене першим, спитайте хоч кого, хоч і самого брата вашого Віталія, то і він теж саме скаже.

Настя. Та ти Віталіїв любимчик, знаю!

Ярина. Мамо, його всі люблять!

Хома. Я його не люблю!

Остап. За що? Хиба за те, що спини не жалію, та шостий рік у вас працюю?

Хома. Ото-то бо й є, що ти дуже розумний! Ач! Наймит, а руки тягнеш на моє добро!

Остап. Мені не треба добра ніякого від вас, я хочу взяти Ярину без жадної додачі, за неї я служить готов сім літ без плати, поневіряти ся, як пес! Дядьку, тітко, не робіть мене нещасним і не губіть дочки своєї!

Ярина. Мамо, тату! Хиба-ж вам красше бачити мене на лаві або у Русаловського в господі, ніж веселою, здоровою при вас і з милою дружиною?

Настя. Не вмреш, а після весілля полюбиш свого Дмитра ще більше, ніж тепер Остапа!

Остап. Бога бійтесь, пані-матко, дочці своїй таке казать; хиба вона коза, що йде до рук того, хто хлібом погодує?

Хома. Звідкиля ти розуму набрав ся такого? (*В сю хвилю входить Віталій, він трохи постояв дивлячись в землю, потім тихо і спокійно сідає тут же зараз біля дверей і поклавши лікті на коліна, підпирає руками голову, і сидить так нерухомо*). Та як ти сьмів подумать тільки, що я, Хома Нерук, на всю округу богатир, свою дочку віддам за тебе?! Думав ти про те, що наймит ти та й годі!

Остап. Нічого я не думав! Хиба калина думає, що вже вона поспіла і що прийшла пора в пучки її вязати! То так і ми з Яриною не думали нічого і не знаєм: коли

і як кохання нас звязало! Не розлучайте-ж нас, коли дочку свою ви любите хоть краплю!

Хома. Геть з хати! За поріг, там твоє стійло!

Остап. Бог з вами, я й піду! Не гнівайтесь на мене, я в тім не винуватий, що душу й серце маю однакове, як і у вас, так і у всіх богатих чумаків! (*Виходить*).

Ярина. Мамо, тату! За що-ж ви мене із світа зганяєте?

Настя (*бере її за руку*). Ходім, дочко, ходім, не сердь батька, він і так сердитий, бо через тебе він посварить ся ще й зо мною і з дядьком Віталієм! Ходім!

Хома (*горячить сам себе*). І-і-і!!...

Ярина. Я не піду за Русаловського, не віддам я русої коси своєї нелюбови на поталу, скоріше утоплюсь, ніж розлучусь з Остапом і гріх сей ляже на вашу душу, мамо!

Настя. Пусті слова! Станеш молодницею — сама сьміяти ся будеш над тим, що зараз говорила! (*Виводить Ярину*).

Ярина (*виходячи*). Ой! Пропаша-ж я! Пропаша!

ЯВА ОСЬМА.

Ті-ж без Остапа, Ярини і Насті.

Хома (*до Андрія*). Ти чого тут стоїш, як стояв? Чого тобі треба?

Андрій. Не знаю, тату! Я перелякав ся і забув, що вам хотів сказати. Здасть ся, ви мене покликали?

Хома. Іди, прибирай ся, та поїдеш з Шкварковським і Мичковським сватати дочку Чичері.

Андрій. Тату!

Хома. Чого тобі? І ти хочеш мене сердить? Я й так сердитий: і-і-і!

Андрій. Вона, тату, сильно ряба...

Хома. Хто рябий?

Андрій. Дочка Чичері, тату! Вона така ряба, як бублик присипаний маком...

Хома. А тобі що до того, хиба як ряба, то не може замуж вийти? На кожду її рябину Чичеря по червінцю дасть.

Андрій. Тату!

Хома. Чого?

Андрій. Може-б хто другий її посватав, а мені дозвольте сватать Катрю!

Хома. Чию?

Андрій. Мою...

Хома. Що ти кукільвану об'їв ся?

Андрій. Не кричить, тату, бо я й так злякав ся...

Хома. Яку Катрю?

Андрій. Нашу Катрю.

Хома. Ач, бісової пари діти, яке вигадали! Показались ви, чи що? Геть пішов! Збирай ся зараз до Чичері!

Андрій. От мука! Дядьку, заступіть ся хоч ви за мене; що-ж се? Батько хоче, щоб мої діти були похожі на сорочі яйця? (*Вийшов*).

ЯВА ДЕВЯТА.

Віталій і Хома сидять, спустивши голови і довго мовчать.

Віталій. Брате!

Хома. Що?

Віталій. Пожалій своїх дітей; не в грошах, Хома, щастє! Вони кохають ся обоє, пару собі мають, а ти їх розрізняєш і силуєш брати иньших. Се все одно, що парувать вола з конем; нїякого тягдa далеко не потягнеш в такій парі...

Хома. Я тебе на пораду не кликав, се не чумачка!

Віталій. Правда. Чумачка вся складаєть ся з деревляних возів і нїмих волів, а тут людське нове жите снуєть ся — се буде важнїйше усіх иньших хазяйських справ; тут живі люде, та ще й до того твої діти, а мої племінники, і їм прийдесть ся нести на плечах те жите, яке ти, не спитавшись, будуєш силоміць для них!

Хома. Не мішай ся у мою сімю, так красше буде!

Віталій. Дивні слова від тебе чую! Три роки ми з тобою в купі працювали і, як слід братам, я без тебе, а ти без мене нічого не починали!

Хома. Минудо ся! (*Входить Настя*).

ЯВА ДЕСЯТА.

Т і - ж і Н а с т я .

Віталій. Яка-ж зла личина тебе озвірила так против мене? Що я таке зробив тобі, що ти негідано, неждано від мене відвернув ся? За час короткий ми стали мов чужі, неначе криги хто наклав у твою душу, ти відвертаєш ся від мене і з гнівом дивиш ся, немов би я тебе страшенно чим образив! Яка-ж причина, хоч скажи!

Настя (*крізь слюзи*). Хомо! Дружинонько моя, що стало ся з тобою справді, що ти почав сварити ся з Віталієм? Так жили, як ангели — і нї тобі!

Хома. І сатана, кажуть, був янголом колись... Він премудрий Соломон!

Віталій. Хиба я винен в тім, що люде Соломоном кличуть, мені й самому тєє прикро!

Хома. Бач! Я дурний, а він розумний! Не жури ся, і в мене розуму знайдеть ся стілько-ж, як у тебе!

Віталій. Та я нікого з роду не уважав дурним і не вважаю себе розумним.

Настя. Господи, як я боюсь сварки! Хомо, не свари ся, поділуй ся з братом, помирись, бо будеш потім плакати, що так обидив брата і однаково, ранійше чи пізнійше, помирись ся, то краще зараз помирись!

Хома. Ніколи не помирюсь!... Я дурний!

Настя. Хомо, хиба-ж Віталій винен, що ти дурний?

Хома. Не муч! Всі бачуть, що я без него ні на ступінь — і кажуть, що я дурний, а він, бач, розумний!

Віталій. Може хто з людей на тебе і сказав, що дурний, мовляв, Хома...

Хома. Ага!

Віталій. Так людям же рота не замажеш!

Настя. Людям рота не замажеш!

Хома. Насте!

Настя. Ну, вдар мене, набий! Удар, серденько, мене в лице, удар! Тільки не сердь ся на Віталія, не свари ся з ним! Хиба Віталій винен, що люде тебе за дурного мають.

Хома. Він сам мене має за дурного, а через него і люде.

Віталій. Ніколи в світі, ні перед ким тебе я за дурня не мав і не то що голосно, а навіть і про себе таких думок не мав! Від кого-ж ти чув, хто тобі казав, що я тебе за дурня маю?

Хома. Я сам чув.

Віталій. Сам? Опамятайся, подумай хоч хвилину, що ти говориш?

Хома. Не хочу думати!

Настя. Хомо! Віталій велить, щоб ти подумав, ти-ж його привик слухати — подумай!

Хома. От як раз через те й не хочу думати, що він велить.

Віталій. О, тепер вже й я бачу, що ти справді дурний.

Хома. Побачимо ще, хто дурний! Ти мені отсю послідню ходку з чумаками зробиш та й розійдемося!

Віталій. Бог з тобою, розійдемося!

Хома. За гроші я собі знайду скрізь чоловіка до свого діла і сам ним буду керувати краще від тебе!

Віталій. Керуй! Ой Хомо, Хомо! Не знав ти горя ще, фортуна тобі служить, ще не сушило лихо твого тіла, тяжке нещасте ще не крутило твого мозку, ще все життя твоє котилося, як річка в золотом окутих берегах і ти привик тим гордувати, привик себе уважати таким значним, що вже ніхто і доторкнути ся до тебе не посміє.

Хома. Ніхто не посміє! Я тут перший хазяїн, я багатир на всю округу!

Віталій. Богатство скалічило твій розум.

Хома. Сам ти каліка на розум!

Віталій. Ти думаєш, що Русаловський і Чичеря, та й усі люди, шанують і поважають так тебе за твій розум?

Хома. Вже-ж не за твій.

Віталій. Я за свій нічого не кажу! А от коли-б усе твоє добро пропало нараз і ти зостався бідним, так як я, та аж тоді-б ти правду знав про себе сам і так би ти не гордував тоді.

Хома. Я гордий, бо є чим гордувати! Яким вродився, таким і вмеру: нікого не боюся, плюю на всіх!

Віталій. Ой Хомо, Хомо! Ще не навчився ти від лиха знати ціну собі й людям! Не вмієш розбирати, у кого

серце наливо правдою і любовю до тебе... Сліпі у тебе очі, глухі у тебе уха, а на твоїй душі, як на цимбалах, грає лукавство, заздрість, чубата голова без розуму і серця! (*Виходить*).

Хома. Тьфу! (*Сів*).

Настя. Тьфу! (*Мовчатъ*).

ЯВА ОДИНАЙЦЯТА.

Настя і Хома.

Настя (*після довгої паузи*). О, тепер він тебе покине! (*Хома зиркне на Настю і мовчить*). Слава Богу! (*Мовчатъ*). Без него йшла чумачка, без него буде йти! (*Хома зиркне на Настю і мовчить*). Тебе дурним ославив, а себе в премудрі вивів... (*Мовчатъ*). Добре мудрувать, як повна миска перед носом! Нехай лиш помудрує над сирівцем та сухарями... Годі, Хома, годі, мій голубчику, не сердь ся!

Хома. Мені одно говориш, а при нему друге.

Настя. І ти вже на мене нападаєш ся, я задля тебе готова жите віддати, а ти, бач, який добрий, що вигадав! Хоч утопись або удавись, таке моє жите з тобою!

Хома. От сатана! Та тебе і в ступі не влучиш! (*Ханав шапку і тікає з хати*).

Настя. Туди к бісу! Обидва показалися! А мені тільки того й треба!

ЗАВІСА.

Д І Я Т Р Е Т Я.

ЯВА ПЕРША.

Катерина і Ярина шиють.

Ярина. Нема й досі наших чумаків!

Катерина. Не на радість нам вони й прийдуть!

Ярина. Ох, правда! Ще більше горя буде, бо тільки-ж їх і ждуть! А там шлюб з нелюбом! Ох, Мати Божо, ратуй мене! (*Мовчатъ*).

Катерина. Я завтра піду від вас!

Ярина. Куди?

Катерина. В світ за очі! Хіба-ж я можу бачити, як Андрій другу поведе до шлюбу, з другою буде жити, другу буде милувати на моїх очах.

Ярина. І Остап казав, що піде з очей. *(Плаче)*. Нещасні ми, нещасні!

Катерина. Утоплю своє горе у Дніпрі! *(Плаче)*.

Ярина і Катерина. Нещасні ми, нещасні! *(Обнімають ся і плачуть)*.

ЯВА ДРУГА.

Ті-ж і баба Бушля.

Бушля. Так і є! Чого ви, мої голубята? Певно по чумачці тужите?...

Катерина. Хіба ви не чули про наше нещастє?

Бушля. Боже мій, Боже мій! Догадуюсь, догадуюсь! От тобі й тарань, от тобі й чабачок, от тобі й сіль! Дулю з'їси! Ще й десять карбованців пропало! Не дурно бабі Олексії зелена огудина приснилася! Побіжу, розкажу людям. *(Хутко вибігає)*.

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті-ж без Бушлі, а потім Хома.

Ярина. Що вона молода?

Катерина. Бог її знає: за тарань щось?

Ярина. Та ще зелена огудина якась!

Катерина. Чи не збожеволіла вона?

Ярина. Се вже щось виплете на нас! *(Входить Хома з похилою головою, ні на кого не дивить ся. Сідає до столу, схиляє голову на руки і тяжко зітхає)*. Бачиш, як батько зажурились?

Катерина. Бачу, вони весь час сей, як чумаки пішли в дорогу, смутні і не веселі, наче хворі, вже аж змарніли!

Ярина. Щось то воно є, а тільки не можна дізнатись! *(Обидві вийшли. Хома зітхав разів три, іде до вікна, дивить ся і знов сідає і тяжко зітхає. Входить Настя)*.

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Х о м а і Н а с т я.

Настя. Зараз від свахи, там все готово на весілля! (*Мовчить*). Чого-ж ти все мовчиш? Чого зітхаєш та сумуєш?

Хома. Нема мені спокою, точить мою душу і в день і в ночі...

Настя. От горе, от лихо з таким чоловіком! Пора вже щось думати і нам за весілля, а він мов неприкаяний: сидить, мовчить та зітхає, аж пожовк увесь! Чи тобі що починено, чи тобі наврочено?

Хома. Не знаю...

Настя. Та що-ж тобі таке, хоч розкажи: де болить, що болить?

Хома. Нічого не болить, а тільки за серце давить! От і дітей просватав, і все зробив по своєму, а як чумачку вирядив, сьвіт мені перемінив ся: з голови й досі не виходить той час, коли чумачка почала рушати... От і зараз бачу: Віталій стоїть і я стою і не дивимось один на другого. Постояв він, зітхнув і повернув ся, щоб іти, а моє кляте серце і не поворухнулось, щоб сказати: Боже, поможи! Віталій оглянув ся, постояв, зняв шапку, перехрестив ся і пішов за валкою, повісивши голову. Біля серця у мене гадина закрутилась... Ще раз оглянув ся Віталій... Хотів я крикнути: подожди, помиримось! А тут ти стоїш, усміхаєш ся, наче угадуєш мою думку, злість мене взяла, я промовчав; чумачка сховала ся за шпиль. Віталій ще раз обернув ся, зняв шапку, знову перехрестив ся і прудко пішов за чумаками. Нудьга наїла на мою душу, здавило серце, хотілось плакати, кричати, дігнати чумачку, щоб помиритись з братом, та посоромив ся тебе і переміг я сльози... І з того часу якась нудьга точить моє серце і точить; не знаю, що робить з собою: не сплю, не їм і чую, що гріх тяжкий лежить на моїй совісті і не знайду покути для себе! Одна думка: за що я з братом посварив ся? — не виходить з голови! Пішов отсе до Соломії...

Настя. То се ти так за Соломією сумуєш?

Хома. Мовчи, не допікай мені, бо я повішу ся з нудьги!

Настя. Тю-тю на тебе, божевільний!

Хома. Я тільки що дізнав ся, що в Соломії їсти нема чого дітям, а вона нічого мені не каже. Віталій не велів нічого брати від мене; на превелику силу отсе упросив її, щоби прийшла і взяла всего, що треба. Обіцяла сьогодні прийти, велів запрягти воза, щоб відвезти їй харчі, а вона і не йде...

Настя. Бо певно бреше! Є у неї всего доволі!

Хома (*кричить*). Нема, кажу тобі! І люде кажуть, і я бачив!

Настя. Чого кричиш? Віддай їй хоч і все своє добро, про мене!

Хома. Брат Віталій поневіряєть ся в дорозі, працює на мою користь, а його сім'я голодує у мене на очах і я не бачу і не знаю!

Настя. Аж схудла певно Соломія?

Хома. Гарчи, гарчи!

Настя. Та звісно: я собака, тільки гарчу, а от у Соломії серце чудове: і до одного брата і до другого лине...

Хома. Щоб ти знала: тобі з нею не зрівнятись! Піди, подивись: як вона працює, дітей доглядає, і не плаче і не журить ся і не жалуєть ся!

Настя. Чого їй сумувати? Один поїхав, другий потішає!

Хома. Собака ти, собака! (*Входить Соломія*).

ЯВА ПЯТА.

Ти-ж і Соломія.

Соломія. Добридень, братику, добридень, ятрівко!

Хома. Здорова, сестро! Сідай! Чого се ти так довго забарилась?

Соломія. Сорочки дітям прала, та так уже поспішала, щоб мерщій скінчити роботу, бо певно не сьогодні-завтра Віталій приїде, так щоб татка всі зустріли в білих сорочечках. Він так любить!

Хома. Мені аж плакати хочеть ся, коли я отакі від тебе речі чую; та ще як нагадаю, що ти голодуєш, то серце

у мене розриваєть ся! Здаєть ся-ж перед тим, як Віталій їхав у дорогу, тобі відвезли харчів два вози.

Соломія. Та спасибі тобі, коли-б те все зістало ся, що тоді привезли, то я-б і нужди не знала!

Хома. А де-ж воно поділось? Обікрав тебе хто, чи як?

Соломія. Ні! Віталій все відвіз назад до вас у двір! Хяба тобі про се нічого Настя не казала?

Хома. Як так?

Соломія. Диви! Ти нічого не знаєш?

Хома. Нічогісенько!

Соломія. Та бачиш, Настя сказала Віталієви, що ти, Хома, гнівав ся за те, що ніби то ми тебе об'їдаєм, що спла йде сала та пшона, і що вона дуже вже багато дає нам усього. Ну, а Віталій ото з тобою посварив ся і все назад відвіз до тебе в двір.

Хома. Насте!

Настя. Чого?

Хома. Ти чуєш?

Настя. Так що-ж, що чую! Нехай бреше... Собака бреше, вітер несе!

Хома. О, тепер сьвіт мені проясняєть ся! Так бач, де зло? А я безглуздий і не туди-то, що мене розпалюють, і так обезумів, що і сам не памятаю добре, що я робив і що я братови казав! Ну, стрівай же, Насте, я тебе не так до рук прийму!

Настя. Візьми зараз батога і бий! Бий до синяків, саме добре перед весіллям, щоб усі люде бачили, як ти хороше живеш зо мною, який ти хазяїн поважний та добрий муж... У! Волоцюга...

Соломія. Як що Настя не хоче, то я й не візьму нічого!

Хома. Не слухай нікого: моє добро, а не її; наплюй на її речі, вона гарчать привикла, а я тепер і жадному слову її не буду вірити. Ходім, бери що хочеш і скільки треба! (*Пішли*).

Соломія. Бувай здорова, Насте! (*Вийшла*).

ЯВА ШЕСТА.

Н а с т я і Х о м а.

Настя (*сама*). Бодай ти подавила ся моїм добром! Се вже Віталій як приїде, то Хома прилипне до него, як вовна до вівці... Та дарма, я знайду причину, щоб знов їх посварити! Людям трудно перший раз полаяти ся; а потім в друге, третє і десяте посварять ся за масляні вишкварки, а таких вишкварок в житю багато, що дня можна знайти скільки схочеш! (*Входить Хома*). Що, вирядив коханку?

Хома. Говори, говори! Торохти горохом об стїну!

Настя. Помирили ся? Вона тобі гарненько усміхнулася, певно там в коморі поцілувала? Іди-ж зараз слїдком, як той цуцик!

Хома. І піду!

Настя (*дражнить*). „Нудно мені, що я з братом посварив ся!“ Брешеш! Неначе я не бачу: тебе за серце брало, що до Соломії не можна ходити через сварку з братом.

Хома. Та вдар ся хоч об стїну головою, може порозумнійшаєш, бо мене тепер не розсердиш, ні! Слава Богу, сьвіт мені прояснив ся, відлягло від серця! Товчи, скільки хочеш, воду в ступі, буду мовчати! Я радий, що все виявилось перед моїми очима і я вже думкою помирился з Віталієм.

Настя. Виявило ся, що Віталій розумний, а ти дурний? І ти раденький, що дурненький! Хі, хі, хі!...

Хома. Бо таки і справді дурний! Коли-б я був розумний, то з доброго дива не послунав би твоїх переказів, не посварив ся-б з братом за те, що його розумним люде уважають. Розумного дурним не зробиш, хоч скільки хоч йому завидуй, від того він ще розумнійшим буде!

Настя. О, тепер за носа водити-ме тебе Віталій, а що вже Соломія... Певно й чумачку їй віддаси?

Хома. Віддам!

Настя. Не дурно вона розказує, що тільки моргну і побіжить.

Хома. Побіжу!

Настя. Нехай Віталій приїде, я йому все розкажу!

Хома. Так він тобі й повірить!

Настя. Я присягну, що сама бачила!

Хома. Та ти присягнеш, що я й чоловіка вбив!

Настя. Я й свідків підведу!

Хома. Таких брехливих, як сама!

Настя. Я на всю округу тебе ославлю, всім розкажу!

Хома. Ну, що з нею робити? Бити? Не хочеться соромити себе, бо вона тільки й хоче, щоб бешкету наробити!

Настя. А-ну, вдар! От тільки вдар, хоч раз удар, бо я вже бачу, що кортить, зараз побіжу до сватів і розкажу, який ти ласун і яка цяця Соломія, що відбила у мене чоловіка! Ох я нещасна сирітка, хто-ж мене поратувє?...
(Плаче).

Хома. Хоч тікай з хати!

Настя. Тікай до Соломії, тікай! Вона вже жде тебе! Певно умовились! Чого-ж сидиш, іди!

Хома. Мовчи, он люде йдуть!

Настя. Нехай і люде бачуть, нехай і люде знають, як я тієї сварки боюся, а ти мене загризася, колотишся що дня! Ох, гірке-м моє житє за тобою! (Входить Петро).

ЯВА СЕМА.

Т і - ж і П е т р о.

Петро. Слава Богу!

Хома. На віки слава! А що скажеш?

Петро. Та що, наш добродію, пане Хомо! Люде післали до вас спитати, чи нема вістей яких? Тревожаться усі, що довго так чумачка ваша не вертається...

Хома. А їм що?

Петро. Як, добродію наш, що? Всі люде бідні послидні гроші вам свої повіддавали на вигоду, а тепер страх, знаєте, наїдає на всіх, що кажуть, коли нехай Бог боронить... то як тоді й буде з грішми?

Хома. Та що се ви, чи не подуріли, буває, га? Мені і в голову нічого не приходить, а ви, неначе пугачі, віщуєте вже лихо!

Петро. Страх насідає! Стревожили ся всі люде! Чумачка Русаловського й Чичері повернулась, а Віталія нема! Він же раз-у-раз уперед всіх чумаків вертав ся до дому... Ну, і страх, що... коли, не приведи Господи! Так от люде тревожать ся... Послідні гроші... Я сам, добродію наш, до копійки все, що мав, віддав.

Хома. Се ти мене мов обухом по голові ударив! Що-ж я можу знати? Я й сам нічого ще не знаю!

Петро. А чого-ж ваші дівчата плакали і пані господиня плаче? Чи нема якої звістки лихої?

Настя. Отакої! Дівчатам дорого плакати? А мені в чого: он дочку замуж віддаю, сиротою вістаюсь — мало чого!

Петро. Та правда, правда, що в вас і весілле скоро! Та й за дівчат чутно було, що з пари розрізняють... Так! То виходить: ніяких вістей лихих нема?

Хома. З часу на час жду, тільки не лихих вістей, нехай Бог боронить, а жду свою чумачку! І кому, скажи, будь ласка, се в голову вступило, щоб смуту якусь нагадати?

Петро. Баба Бушля забігала! Отсе другий день скрізь бігає, шукає письменних людей, щоби прочитали їй квіток! Скільки виходить там грошей, риби і соли, особливо за чабака тревожить ся: чи стоїть у квітку чабак! Ну, й піднімає крик, що чумаків довго нема, що бачила, як дівчата ваші плакали і говорили їй про нещастє... Ну, й почала: каже, що й не приїдуть, що й гроші наші і риба пропаде... Та так слово по слові і між иньшими людьми піднялась тревога. Сказано, народу сила зацікавлена поворотом ваших чумаків, бо тож всяке дало гроші. Ну, зараз і пішли перекази, натяканя, а нарешті нагадали: як три роки назад розбійники пограбили Віталія; ну, а тут баба Бушля нарікає, плаче, от і сполошились.

Настя. А щоб їй язик усох! Бач, яке сплела... У мене і серце не на місци.

Петро. От бачите, пані господине, коли ви стревожились, то якже людям, що послідне віддали, та не тревожитись?

Настя. Зрівняв! У нас тисячі, а у вас що?

Петро. Кому тисячів, а кому й десять карбованців шкода, бо то останнє... Сказано, голота, а голота голодна і на гроші жадна.

Хома. Так ще-ж, Богу дякувати, нема нічого лихого, на що-ж веремію піднімати? А коли Бушля так боїть ся за свої десять карбованців, то я їй зараз ті гроші віддам, от і край! (*Входить Бушля*). Бач, легка на спомини! Чого се ти там веремію піднімаєш?

Бушля. Ой, пане Хома, добродію наш і батьку наш, ви-ж багаті, як князь, а ми бідні... Не гнівайтесь на мене! Повірте, так що дня тарані хочеть ся та чабачка, а тут як побачила, що дівчата плачуть та приговорюють: „нещасні ми, нещасні!“ — я й стривожила ся, бо я вже собі вираховувала, що чумаки повинні були ще вчора повернути ся...

Хома. Ну, а як сьогодні прийдуть?

Бушля. Дай Господи, дай Господи, то сьогодні й рибка буде у мене!

Хома. Так якого ти біса крики зводиш? Всіх людей он стривожила! На твої десять карбованців, віддай мені квіток!

Бушля. Еге! А тарань та чабак?

Хома. Так ти-ж не хочеш ждать!

Бушля. То я вже підожду. Не гнівайтесь, добродію наш; я знаю, що за вами не пропаде!

Петро. Ходім, бабо! Се все через вас і мені і всім сором, так наче справді малі діти: ні з сего, ні з того веремію піднімаємо! Що то голота, за того карбованця готова очі повиколювати! (*Входить Шкварковський і Мичковський*).

ЯВА ОСЬМА.

Ті-ж, Шкварковський і Мичковський.

Хома. От і гості дорогі!

Шкварковський. Достопочтенним сватам від свата Русаловського низенький поклін! (*Кланяють ся*).

Хома. Спасибі, щиро дякую, якже вони поживають і що поробляють?

Мичковський. Здорові, підскакують!

Шкварковський. І веселять ся!

Мичковський. Приймали нас і частували нас он як!

Шкварковський. Істинно, частували, як богатим хазяїнам пристойно: досять!

Мичковський. Отсе вже шостий день, як їх чумачка прийшла з Дону.

Хома. А нашої нема й нема!

Шкварковський. І не диво! Тож сила, поки наважать, чи налічуть риби, поки накладуть риби на вози, поки ошнурують, порахують ся — ой, ой! Се не десять і не двацять возів, а перша й найбільша вадка з усієї України! Та й Русаловського чумаки кажуть, що коли вони виїздили, то ваші ще зіставались на Дону!

Хома. А тут, он бачите, вже наші вкладчики тревогу піднімають, особливо отся баба за свої десять карбованців.

Бушля. А чи десять же там стоїть?

Хома. Ну, відчепись, мені не до тебе тепер!

Петро (до баби). Дурощів, бабо, наплели, а тепер кліпай очима!

Бушля. Хиба то я, серденько, то капосна баба Олексиха! Я бач обіцяла їй саму більшу одну тараню, там за одно діло, так вона що дня за нею ходить, а тут нема; і підбила мене, на сумліне каже, що їй зелена огудина снилась, виходить не їсти нам тієї тарані... Знов прийшла я сюди: дівчата плачуть... Мені й самій тепер сором! (*Виходить, за нею Петро*). Вибачайте, не гнівайтесь, добродію наш!

Мичковський. Онагрики! Вічна пустиня в животі, вічна пустиня в голові!

Хома. Еге, сідайте!

Мичковський. Свати збирають ся до вас сьогодні, хочать допевнитись, чи все готово на весілля!

Настя. Та що-ж там і готувать? Готово, слава Богу, все! (*Мовчать*).

Мичковський (*роздивляється*). Так, так...

Шкварковський. Собрате! На чім то горілка у Русаловського настояна?

Мичковський. От не нагадаю... Я ніколи такої не пив...

Шкварковський. Смаковита, але й я не нагадаю...
Достойні люде Русаловські!

Мичковський (*зітхає*). Іменно, іменно! Приймали
і частували досить!

Хома. А принеси стара весільної горілки та почастуй
старостів...

Шкварковський. Спасибі, спасибі, не трудіть ся, ситі
от поти! А зрештою не вадить! І на чім то горілка на-
стояна у Русаловського?

Настя. Може на рижках?

Мичковський. Іменно! От і знакове слово рижки,
а не згадав!

Настя. То й я вас почастую настояною на рижках!

Шкварковський. Одно упоминовеніє — визиває жаж-
ду! (*Настя пішла*).

Мичковський. Будучи отсе у Русаловських, згадували
про вашу сварку з братом Віталієм і жалкували.

Хома. Ох, і не кажіть, душа болить!

Мичковський. А ми вас помиримо.

Хома. Та я вже душею з ним помирился.

Мичковський. Помиримо! Братам сваритись гріх!

Шкварковський. Ах, як то хороше і як принятно жити
братам у купі! Згода й мир, яко дорогий слей на голові
стікающий на бороду Ааронову, стікающий на краї одежди
його, яко роса Ермонська, сходящая на гори Сіонськія!...

Мичковський. Учений мій собрате, приложіть ста-
раніє....

Шкварковський. Напрягу всю свою мудрость і всю
вченость.

Хома. Дай Боже помирити ся, бо жити в сварці
я не можу!

Мичковський. Кротость, любов і мир — райській
утіхи, а сварка диявольське навожденіє! От вік прожив,
ніколи не сварив ся! Красше змовчу, розважу, уступлю, але
сварити ся не буду во віки!

Шкварковський. Гнів від диявола! Я также миро-
любив і кроток єсьм!

Хома. Та я певен, що ми помиримось, бо їй-Богу
не знаю, за що посварились! Та й брат Віталій простить

мене дурного; коли-б тільки Господь дав, щоб вертав ся скорійше! (*Настя входить і ставить на стіл горілку і закуску. Наливає і частує*).

Шварковський. Помиримо, помиримо! Я на своїм віку мирив многих, але сам ніколи не сварив ся, ібо уступчив з'їло!

Настя. А-ну, покушайте ще й моєї на рижках!

Шварковський (*не*). Малвазія дорога!

Мичковський. Жили воспадяющая! (*Ярина з дверей трівожно*).

Ярина. Мамо, мамо!

Настя. Чого там? Ти мене аж злякала!

Ярина. Ідіть сюди, мамо, та зараз! (*Зачиняє двері*).

Настя. Чи не Русаловські йдуть?

Шварковський. Може! (*Настя пішла*). Так, так... Вчений чоловік всім приємний! От і я: нічого не маю, ні про що не дбаю, а люде частують і все кличуть на пораду.

Мичковський. Є люде, котрі менше вашої науки вкусили, але й тії люде миролюбієм своїм благодать в доми приносять.

Шварковський. Неук ніколи не дасть тих думок златих, які ученую главу по всяк час посідають. Душа моя жаде науки! Був писарем і я, але скоро покинув подлое писарське занятіє.

Мичковський. По якій же причині писарство подлое занятіє?

Хома (*частує*). Веселійше піде розмова!

Шварковський. Писарство, почитенний собрате, не во гнів вам будь те сказано, удаляє чоловіка ученого, от як я, від науки і привчає до гнусного любостяжанія.

Мичковський. А наука поселяє в голові гнусное любомудріє, через которое часто спина отвіт дає. При сему треба вам нагадать: що й писарів не всіх же бють за любостяжаніє, як от вас, почитенний собрате.

Шварковський. Положим, хоча мене й били...

Мичковський. Та і нераз: і в Переяславі і в Деркачах і...

Шварковський. Постійте! Я не відрікаюсь! Били, гріх сказать — били! Але хто бив?

Мичковський. Не в тім річ, хто бив, а в тім, що били!

Шкварковський. Е, та хто?

Мичковський. Цікаво!

Шкварковський. Любостязательное, неученоє сословіє, стультуси писарі!

Мичковський. Ви самі стультус!

Шкварковський. Одначе, я не на вас кажу, бо ви-ж мене ще не били!

Мичковський. Так буду бить!

Шкварковський. О! Тоді й ви будете носити се по-честне імя...

Мичковський. Ой буду бити, от побачите!

Шкварковський. Жду терпеливо, але за що?

Мичковський. За зарозумілі речі! За них вас били скрізь і тут дочекаєтесь побоїв.

Хома (частує). Здасть ся, ви сваритесь? Не треба! Красше випийте! (Частує).

Мичковський. Не величайтесь ученістю і тим не при-нижайте других прочих, котрі тож... От що!

Шкварковський. Собрате й соученику! Не ображай-тесь і тим не показуйте, що ви подібні до других, бо всі писарі вельми заздрісні і тільки бувало побачуть, що мене більше чтуть за вченість, ніж їх, зараз починають обра-жатись і не тільки словом, але й кулаком дають до зрозу-міння свою прирожденну нездатність до краснорічивого словопренія.

Мичковський. Вчений! Вченість! Де-ж то вас так чтили?

Шкварковський. Та навіть і в Русаловських, хазяїн, упиваясь моїми мудрими речами, почастував мене шість раз, і я випив шість чарок, а ви тільки чотири.

Мичковський. Бо ви хапались!

Шкварковський. Еге, хапались! Ні! Розумійте язици!

Мичковський. То-б то ти такий учений?

Шкварковський. Дійшов до філософії!

Мичковський. Був Грицько мудрий, родом з Коломиї.

Шкварковський. Вчив ся він добре на філософії!... Іменно, вчив ся, а тебе вигнали...

Мичковський. Та й тебе-ж вигнали!

Шкварковський. Так! Не скриваю! Але тебе перше, а мене за рік! А! От у сім я маю учену перевагу і можу в словопренії всякого писаря загнать на слизьке! От по-пробуй! А-ну, подиспутуєм віршами!

Мичковський. Гляди, щоб я тобі носа не розбив!

Хома. Чи ви сваритесь, чи ви бавитесь?

Шкварковський. Ти можеш тільки кулаком у носа вдарить, а я тебе словом вдарю так, що ти зробишся червоний, як варений рак! Одна тобі вірша, а от ще слухай:

Хто до Шмуля, хто до Мошка,
щоб випити у них трошка,
а учені люде ми *(показує на себе)*
прийшли в гості до Хоми!

Хома. Гарно, їй-Богу, гарно! *(Частує)*. Веселійше буде!

Шкварковський *(з чаркою в руці)*. А-ну, ти? Не втнеш? Висохла голова і розмок язик...

Мичковський. Отже я тобі сьогодні буду забивать баки, кулаком у тімя! *(Встає)*.

Хома. От не розберу: чи ви нас будете мирить, чи самі будете бить ся?

Шкварковський.

Хазяїн наш Хома,
а жінка його Настя,
у мене розум є,
в него нема,
хай же йому трясця!

(Мичковський схоплює шапку, бере палицю і хутко йде до порога).

Хома. Куди?

Мичковський. Обійдоша мя пси мнози! Жезл твій і палиця твоя — та мя утішиста!

Шкварковський. Не здатен до словопренія!

Мичковський *(від дверей, показує кулак)*. Стрівай, я тобі сьогодні випру око з лоба! *(Вийшов)*.

ЯВА ДЕВЯТА.

Шкварковський і Хома.

Шкварковський.

Стультус Мичковський, відомий всім піяка,
азінус богословський, в шинках перший забіяка!

Хома. От тобі й помирили!**Шкварковський.** Неук Мичковський посрамлен!

ЯВА ДЕСЯТА.

Настя, Хома і Шкварковський.

Настя (*вбігає*). Ой Хомо, ой серденько, пропали ми!**Хома.** Що там, нехай Бог боронить!**Настя.** Ой пропали, ой прогнівили Бога!**Хома.** Та що таке?**Настя.** Погибла наша вся чумачка і ми тепер старці!**Хома.** Та відкиля се ти взяла? Чи не знову баба
Бушля веремію підняла?**Настя.** Ой ні! Сама бачила Віталія і деяких наших
чумаків, сама бачила! Люде викрикують, сюди йдуть пра-
вити гроші! Ой Боже мій, ой Боже мій! (*Ломає руки*).**Хома.** Господи! (*Береть ся за голову і схиляється
на стіл*).**Настя.** Се через мене Бог діслав на нас таку тяжку
кару за мою заздрість, за мою жадність, за мою лютість!
Господь з старцями нас зрівняв, щоб ми не величались
тим, чого самі не заслужили і не заробили! Я, я всему
виною, бо навмисне підняла всю веремію і посварила вас!
Все, що говорила я, була брехня і тим я Бога прогні-
вила! Хомо, чого мовчиш? Скажи хоч слово, хоч удар
мене, хоч плюнь на мене, хоч налай!**Хома.** Старець, старець!**Настя** (*падає навколішки і піднімає у гору руки*).
Ой, Господи! Ой, Боже мій! Ой, помилуй мене! Я більше
не буду! (*Плаче*).**Шкварковський.** Богатії обнищаша і взалкаша!

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Дворище Хоми.

Я В А П Е Р Ш А.

Богато людей стоять купами, тихо розмовляють, розмахують руками. В протяг жімичної сцени баба Бушля перебігає від купи до купи.

Бушля (*вже коло третьої купи, ударившись об ноги руками*). От тобі і тарань, от тобі і сіль та чабачок — дулю з'їси!

І-ий чоловік. І гроші всі пропали! Послідне віддали і пропало!

Бушля (*біля другої купи*). От тобі і тарань, от тобі і сіль, от тобі і чабачок — дулю з'їси!

Глечик. Що ти мені говориш! Де-ж він зараз візьме грошей? Се виходить: з петлею пристунать, ніж до горла прикладать!

Петро. Та ти розумний... Ти милосерний! А нам яке діло, де він буде гроші брать? Користував ся нашими грішми скільки літ, он яку чумачку справив...

Глечик. Так де-ж вона тепер та чумачка?

Петро. Де? Пропада! Так що-ж з того? Як у него пропало, так і мої гроші повинні пропасти! Нехай бере, де хоче, а нам подавай! Кругом біднота — послідне віднесли...

Бушля. От тобі і тарань, от тобі і сіль, от тобі і чабачок — дулю з'їси!

Петро. Забрать у него все, що є, продать до снаги, та й поділить, по чому там прийдесть ся!

Глечик. Можна-ж і подождать, чого так раптом хапать за горло? Дайте чоловікови до памяти прийти!

І-ий чоловік. Щоб витрішки зістались?

Петро. На горячих порах може що й видерем, а потім як він і сам звідсіля втіче, де ти його будеш шукать?

І-ий чоловік. Світ широкий! Шукай вітра в полі!

Всі. Зараз, зараз, нехай віддає!

Бушля. Ох лишенько тяжке, ох горенько моє! Скільки то я не доїдала, поки ті десять карбованців відкладала, і на тобі! Не дурно Олексії зелена огудина приснилася! От тобі і тарань, от тобі і сіль, от тобі і чабачок — дулю з'їси! Та ще повинна відробить бабі Олексії, бо я їй зісталася винна одну найбільшу тараню.

2-ий чоловік. Ще де та була тараня, а ви вже, бабо, поспіли одну найбільшу продати!

Бушля. Як де, як де? У квіткови записано, от на, коли письменний, прочитай!

1-ий чоловік. То з'їжте, бабо, квіток, все одно, що тарань!

Бушля. Сто чортів твоєї матери! (*Заховалась у гурті*).

ЯВА ДРУГА.

Ті-ж, Чичеря і Русаловський.

Чичеря і Русаловський. Слава Бргу!

Всі. На віки слава!

Русаловський. А що тут за рада?

Бушля. Ох, яка тут рада? Десять карбованців пропало, чабак і тарань пропали, ще й сама винна зісталася найбільшу рибу бабі Олексії! Де я їй візьму тепер? Та ще хоч би прямо тараню, а то найбільшу!

Чичеря. Нічого не розбереш! Що вона допече за тараню?

Петро. Лихо сватам вашим сталося: пропала чумачка!

Чичеря і Русаловський. Як?!

1-ий чоловік. Та ще й самі добре не знаємо!

Петро. Не розшолопали: чи пограблено, чи виздихала вся скотина, чи в иньшу яку біду ускочили, а тільки Віталій вернув ся з батіжком!

1-ий чоловік. Щось тут плував, плував нам, та й пішов до Хоми, а той, кажуть, оmlів!

Русаловський. От тобі і премудрий Соломон!

Бушля. От тобі і тараня, от тобі і чабачок! (*Купи між собою балакають, потім показують на Чичерю і Русаловського*).

Чичеря (до *Русаловського*). Вернімось зараз до дому, бо я не люблю дивитись на чуже нещастє, на чужі сльози... І не так того, що свата жаль, як від того, що просить буде грошей.

Русаловський. А коли обчухрав ся, то який же він нам сват? Ми хазяїни, як і були, а Хома старець! Нема рации нам ріднитись з ним!

Чичеря. А вже-ж! Де-ж таки за голодрабця я віддам свою дочку! Се вже всяке плюнуло-б мені в очи!... Зятів не бракує... І Тетеря присилав спитать: чи не можна сватать мою Явдоху, і Гарбуз... Та мало їх хйба поквипить ся на таке віно, як я даю?

Петро (відділившись від гурту до *Чичері і Русаловського*). А се добре, що ви тут нагодились: чи не можете своїм сватам розплатить ся з нами?

Чичеря. Я-ж кажу, що так! Тікаймо! Бо гроші люде будуть правити у Хоми, а Хома у нас стане прохать...

Русаловський. Мерщій далі від сієї okazji! Прощайте, люде добрі! Нам нема тепер часу, зайдемо опісля.

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті-ж, Хома, Настя, Віталій, Шкварковський, Ярина і Катерина.

Настя (з порога ще). Ой сваточки мої милі, ой сваточки мої дорогі! Сам Бог післав вас у сю пору... Порайте-ж ви нас, допоможіть же ви нам!

Чичеря (до *Русаловського*). Я-ж казав, що так воно і буде: зараз грошей прохати піchnуть.

Русаловський. Та й тікать нам не приходить ся; однаково, треба-ж розв'язатись і з весіллям!

Чичеря. Ти, як хочеш, а я дочки за голодрабця не віддам!

Хома. Люде добрі! Ви знаєте, яке нас зустріло нещастє? Пождіть мені, нехай я спродам ся до снаги, то може там наскипаю яких соть п'ять, чи шість, чи...

І-ий чоловік. Ого, розживемось!

Петро. Що нам сот п'ять? Бач, як розщедрив ся! Ти забрав у нас п'ять тисяч, а хочеш відбити ся сотнями? Митець!

І-ий чоловік. Ти нас в старці пустив.

Петро. Віддавай все разом!

Настя. Де-ж ми візьмемо, коли нас Бог покарав, позбавив всего... Ми і самі тепер старці! Змилуйтесь, люде добрі, будьте милосерні! Ой сваточки, голубчики рідненькі, заратуйте-ж нас!

І-ий чоловік. Не віримо, щоб грошей не було!

Петро. Та й яке нам діло! Хиба ми там були на місці? Може премудрий Соломон розпродав все, а тепер нищить ся, щоб людськими грішми покористуватись?

Всі. А й правда, правда!

Дехто. Подавай гроші, ось квітки твої!

Шкварковський. О лютиї Діоклетіяно!

Глечик. І чого так раптом наступать на ший? Гріх! Підождемо, панове, хоч до завтра!

2-ий чоловік. З кожним може бути нещастя...

Шкварковський. І в Онагриків серце зворушилось!

2-ий чоловік. Пождем!

Петро. Говори! Їм треба тільки час прогаять, щоб все і тут спродать, а як утічуть звідсіль на Дін в степи, то де ми їх знайдемо?

Глечик. Так хоч день-два підождемо.

Петро. Жди! Даруй своє, а ми не подаруємо!

Всі. Не подаруємо!

Шкварковський. Скимни рикающі!

Бушля. Ось квіток! (до *Шкварковського*). Скільки ви тут поставили? Може п'ять? То я вам і очі видеру!

Шкварковський. Слухай, бабо, відійди від зла! Я в тебе грошей не брав, а ти вже руки протягаєш учені очі видерать. Відійди! Я лют з'їло в сей час і гляди мені, щоб я не подививсь на тебе скоса і не розбив тобі дланію сїєю до юшки носа!

Бушля. Так ви-ж квіток писали?

Шкварковський. Відійди! Ти потеряла в старости ума! Коли забула — нагадаю: у тебе гроші взяв Хома!

Бушля (*кидаєть ся до Хоми*). Давай зараз десять карбованців, бо я до твоїх очей доберу ся!

Віталій (*виступає вперед*). Стій, помовчи!

Петро. Ага! Послухаєм, що скаже Соломон!

Всі. 1-а купа. Слухайте! Слухайте!

2-а купа. Соломон буде говорить!

Віталій (*до Чичері і Русаловського*). Свати любезні! Невже-ж ви ради не дасьтє?

Всі. Діло! Діло!

Віталій. Після завтра весілле ваших діток; ви-ж богатирі на всю округу! Один з вас, здаєть ся пан Чичеря, повинен дати в придане за Андрієм двацять п'ять пар волів з возами, та й грошей стілько, щоб всі вози ходили з Криму не порожні! Так дайте нам тепер, у борг, тричотири тисячі, та дещо знайдесть ся у нас, так ми людям заплатимо, щоб смутком та горем лихим не покрити нам весілля ваших діток!... А там, поможи Бог, розплатимось, у нас ще є надія!

Петро. Правду каже!

Всі. По совісти!

Русаловський. Надія! Ха-ха-ха! Знаєш, що я тобі скажу?

Віталій. Почуємо!

Русаловський. Ти був премудрий Соломон тоді, коли у брата твого Хоми тріщала калитка і більше як півтора-ста пар волів ревла в оборі; а тепер що ти? Тьфу! Такий же дурень, як мій послідний наймит!

Петро. А він думає: Соломон і досі!

Всі. Ха-ха-ха!

Русаловський. Гроші йому дай на вічне відданє!

Віталій. А чуєш, Хома?

Хома. Чую, брате, тепер і ти дурний!

Віталій. А чуєш, Насте?

Настя. Ох, чую, чую і дивую ся твому розумови!

Віталій. Так не дасьтє; виходить: і помочи нам не зробите у сій лихій пригоді?

Русаловський. З якої-ж речі, старцям голим, та ще і дурноголовим — гроші будем роздавать? Я ще, здаєть ся, не зійшов з ума!

Шкварковський. Не забувайте мудрости глибокої: багаті ще вчора — нині обнищаша і взадкаша!...

Русаловський. Не до тебе, дяче, пють!

Шкварковський. Не дяк, а бакаляр учений глаголет вам в отвіт: Пийте самі, але не упивайтеся, та й на заднії колеса оглядайтеся! (*Відходить на бік*). Онагрик туполобий!

Русаловський. Так отже я й оглядаюся на заднії колеса: Яка радість синові мійому брати тепер у голого Хоми дочку? Хе! Таких невісток, як Хомова тепер дочка, по три на шаг, так ніхто, бач, не бере!

Віталій. Брешете ви, пане Русаловський! Найдеться і в неї дружина може чесніша далеко від вас і від вашого сина! Не деріть високо так носа, а дивітьсь під ноги, щоб часом не спіткнулись та не впали в помийницю з тими помиями, що зараз виливаєте на голову мені, братови і його дитині! Ви відрікаєтесь від дівчини чесного та заможного роду через те тільки, що батько її, по волі Божій, неждано впав у бідність, та ще й глузуєте: „по три на шаг!“ За що-ж на дівчину, ні в чім не винну, прилюдно глумливі речі сипати? „По три на шаг!“ А ти не гордуй так, бо гордим Бог противитьсь! Може сам ти і шага не варт, та тільки що ніхто тобі сего в очі не сказав!

Петро (до людей). Добре відчитав!

Всі (тихо). Соломон! Соломон!

Русаловський. Чого ти так пащеку роззявив? Та нехай тобі заціпить! Бачу я, що ти й досі Соломон, та тільки вже шмаркатий! Старці ви погані, обірванці голодні, хочете, щоб я, я — Русаловський — ріднивсь з вами? Плювать мені на таку голоту! Я з глузду ще не з'їхав — не бувають сему весіллю! От і знай!

Віталій. А чуєш, Хома?

Хома. Чую, брате, тепер ми дурні обидва, бо обидва голі!

Віталій. А чуєш, Насте?

Настя. Ох чую, чую і дивуюся твоєму розумови!

Віталій. А може ви, пане Чичеря, не так заноситесь у хмари з дочкою своєю, бо ви-ж повинні були дати велике віно синові Хоми; до вас найбільше йшла моя промова, та Русаловський перебив.

Чичеря. Ні, пане брате, і я не дам! А ти не сердь ся так на мене, як сердив ся на Русаловського!

Віталій. Поки-що нема чого сердитись, ви хоч говорити почали не з хмара, а з землі; що-ж далі скажете — почуємо.

Чичеря. Грошей не дам!

Між людьми гул. „І сей зрікаєть ся!“ „Нема надії на богатих!“ „Не поможе і Соломон!“

Чичеря. У мене гроші не полова! Коли я віно добре обіцяв за своєю дочкою, то певний був, що й Андрієви від батька ще дістанеть ся немало всякого добра і тепер після смерти, то мої внуки, моє племя не в низ би йшло, а в гору, та в гору! Тепер же, пане брате, коли на гору ту мені вивозити приходиться ся самому, то я в такого воза впрягтись не хочу, а зіставляю його у вас на подвірю. Не сердь ся на мене: бо й ви, та й другі, зробили-б так само, як і я отсе роблю! Грошей у вас тепер нема, на сьмітнику їх не назбираєш і треба цілий вік вам знову працювати, щоб вибитись з старців! Яка-ж мені користь від того, що з бідними людьми я поділю своє добро? Ні, не віддам дочки своєї за Андрія і грошей вам ніяк не дам!

Ярина (до Катерини). І радісно, і страшно нам радіти! Бо тепер я-б вийшла замож, за кого хотять, аби виратувати батька!

Між людьми. Пропали наші гроші, багатирі відступили ся від них!

Віталій. Так от, в які ми лещата понали ся, мій брате!

Хома. Що-ж нам тепер робити?

Всі. Давай гроші!

Хома. Нема!

Петро. Ах ти, котолупе, вівця ти кручена!

І-ий чоловік. Щетинник ти, що голки продає, а не чумак багатий!

Петро. Ограбив нас усіх і шеляга не маєш у кишені, щоб порахувати ся з людьми, поганець!

Бушля. Деркач обсмиканий, на сьмітнику-б тобі ваяти ся!

І-ий чоловік. Пройдисвіт!

Петро. Смаровіз ледачий!

Бушля. От тобі і тараня, от тобі і чабачок! Давай десять карбованців, котолупе!

Віталій. Та тобі стане, бабо! Відійди! (*Люде зробили коло і раять ся*).

Бушля (*до Віталія*). Аби мені віддали, то нехай вас Бог нагородить і цариця небесна помилує... Я-ж, серденько, зістала ся винна ще бабі Олексії одну тараню, та й не-аби-яку, а найбільшу, де-ж я її візьму?

І-ий чоловік (*до людей*). Так якже воно буде?

Настя. Проси, Хомо, ще навлоїшках проси!

Хома (*стає навколішки*). Простіть, миряне: я не вкрав, я не розтринькав, я не пропив, не промотав! Самі ви бачите, що мене нещастє зустріло... Пождіть мені, я все продам, зберу, що є, і все віддам, а чого не достане, то виплатю згодом!

Глечик (*до людей*). Пождемо, пождемо... Бачите, як чоловік просить!

З-ий чоловік. Я згоден ждять хоч рік!

Бушля. І я підожду! (*До Віталія*). Ви-ж мені, серденько, віддастьє перше всіх?

Петро. Відпустіть його сьогодні, то він завтра утіче!

І-ий чоловік. Чим його вдержим?

Дехто. Не хочемо ждати! Утіче!... Давай гроші!

Шкварковський. О лютиі Діоклетіяне, розверзли пасть і проковтнуть Хому! Камо сокрити ся від них?

Петро. Вяжіть їх, волочіть їх по селі, давіть їх, щоб хоч злість зірвать! Та що там дивитись: виганяйте його з оселі, продамо все самі!

І-ий чоловік. А то й він, Соломон Котолупович, бач, ще й пиху гне... Стоїть і усьміхаєть ся.

Петро. Радий, що обчухрав людей! Ах, ти пройди-сьвіт! Хоч не сьмій ся, котолупе! Ох, дражнить же він мене своєю постатю! Пополупить би їх так, щоб подохли обидва!

І-ий чоловік. Та бий їх і справді! Починай, Петре, тоді всі кинуть ся!

Петро. З котрого?

І-ий чоловік. Починай з Хомп, бач, яка морда, як у крученої вівці!

Всі. Ха-ха-ха!

Петро. А мені хочеться Соломона зацідить! Ух, сверблять руки!

Віталій (*схотлює мушкет зза плечей*). Геть, жаби погані! Досить квакати! (*Всі подались і збилися в одну куну*). Бо я, як шарахну тут по вас з мушкета, то й очи вам з лоба повилазять!

Бушля. От тобі тарань! (*Ховається в гущу*).

Віталій. Геть з двору, жадна голого! Не скоро ви ще наїсьтеся і напетеся, бо звірі ви усі бездушні, з каменними серцями! Ніщо вас не зворушить: ні гнів, ні страх Господень — не навчають вас нічому! Золото, одно золото сліпить ваші очи! Ось воно! (*Розстібле свиту і показує черес, котрим підперезаний*). Ось повний черес червінців! Навколішки, поганці, перед вашим богом! (*За коком чути крики*): „Чумаки, чумаки, чумаки!“ (*Разом з сими словами плине гучно пісня*):

Ой чумаче, чумаче,
ой чумаче, чумаче,
життя твоє собаче! і т. д.

(*Пісня знайома всім, два чи три куплети*).

Ярина. Ой матінко, Остапів голос! (*Побігла*).

Катерина. Андрій! (*Побігла. Пісня розлягається. Всі люде збиваються в одну куну і зазирають за кон, звідкиля плине пісня. Стають навспинячки. Чути з гурту*: „Чумаки! І справді чумаки!“ *Хома і Настя скамяніли*).

Русаловський. Чи ба! Уся чумачка тягнеться, як стрічка без кінця...

Чичеря. Се Соломон всіх обморочив і осоромив!

Русаловський. Підвів нас під дурного хату!

Чичеря. Тікаймо, поки від сорому не випали із лоба очи! (*Тікають*).

Хома (*кричить*). Чумаки! Мої чумаки! Ох! що се? Чи я сплю, чи може здурів? Ой голова крутиться, земля крутиться! Піддержіть мене, я омліваю... (*Хому садять: чи на призьбі чи на колоді. Настя біжить у хату, виносить води. Хому піддержує Шкварковський і Віталій*).

Шкварковський. Смяте ся дух і тьма заслала очи!

Петро. Що-ж се, одурено нас?

І-ий чоловік. Осоромились!

Глечик. А я-ж казав, щоб подождать!

Бушля. Мені що: не було риби — сердилась; прийшла риба — радію! Слава тобі Господи!

І-ий чоловік. Якже тепер дивить ся їм в очи?

Глечик. Позичиш у Сірка!

Петро. Хиба нам первина?

І-ий чоловік. Тікаймо звідсіля, а через ніч ми совість приспимо, вони-ж забудуть образу!

Петро. Ні! Нагрішили, то будем каяти ся: упадемо Хомі у ноги, як він нам падав! (*Тимчасом Хома напив ся води, зітхнув і підняв ся по малу, озираєть ся кругом*).

Хома. Братику! Що-ж се?

Віталій. Все, що я тобі розказував про погибель нашої чумачки, видумка моя! І все те навмисне я зробив, щоб ти побачив, брате: чого всі люде варті, длячого всі вони живуть і цілий вік свій веремію піднімають, чого всі вони хочуть, де їх правда і якому богови кланяють ся всі! Тепер ти бачиш, що розумних між ними нема, усі шанують тільки золото одно, до него серцем приростають і забувають все для него! Найкрасший приятель відступить ся тоді від тебе, коли ти золото стеряєш! От глянь! (*Оглядаєть ся*). Нема! Чичеря і Русаловський утікли від сорому! Так-то, брате! Легше наскладати повнісенський чумацький віз самих червінців, ніж між людьми найти серце, налите правдою одною і любовю до всіх!

Хома. Брате мій, коханий брате мій! Я мов у сні, а все-ж таки нещастє пережив і сьвіт мій прояснив ся, полуда упала з очей. Тепер я знаю, яку ціну нам люде покладають і сам зумію ціну покласти серцеві, налитому правдою і любовю! (*Цілють ся*).

Настя. Прости мене, мій брате! Тепер я більш бо-яти-му ся сварки, ніж моя покійна матуся і поки жити-му на сьвіті, не підніму ні одної вже веремії! (*Цілує Віталія*).

Віталій. Дай Боже! Виплата завтра всім, я вторгував доволі грошей у дорозі, длятого й забарив ся!

Всі між собою. „Навколїшки, навколїшки!“ (*Стають на колїна, крім Глечика, 2-го і 3-го чоловіка*).

Глечик, 2-ий і 3-ий чоловіки. Ми нї в чїм невинуватї!

Петро. Простїть нас, Хомо, наш добродїю! Простїть, дядьку Віталїй!

Всі. Простїть!

І-ий чоловік. Ми винні, правда, але куди коза веде, туди й вівця їде!

Віталїй (*скидає з себе черес*). На, Хомо, побрязчи їм, вони чересови кланяють ся, а не тобі! (*Хома бере черес і брязчить червїнцями, а всі люде нахилили голови; якже забрязчить, знід лоба дивлять ся захопано на черес*). Чудові побрязкачі! І соловейко певно так дївоче серце молоді ніколи ще не чарував! (*Хома брязкає, між людьми той же рух*). Як отсей брязк всіх манить!

Хома (*брязкотить. Між людьми той же рух*). На, брате, черес, заховай! Вставайте, годї нам горювать, годї сердить ся і сварить ся! (*Люде встають*). Я й сам від вас не красший, а коли ми однакові усі, то чим же винні ви, що на усіх похожі!

Шкварковський. Мудро і справедливо! Іудеї, во дни они злотому тельцу поклоняли ся... Віки не змили з нас тїї вини: і днесь тому же кланяєм ся богу — ми!

Хома. А щоб Господь простив мене за мою гордість і пиху: дочку за наймита я віддаю, а сина з наймичкою повінчаю! (*Остан, Андрїй, Катерина і Ярина, що раньше увійшли і стояли в глибинї, кидають ся при сих словах до батька й матери*). Тату, мамо ріднесенькі, спасибі вам за вашу ласку до нас! (*Слова говорять хапаючись то один то другий, а, поцілувавши батьків, хутко відходять в глибину*). Коли любите одно другого, то більшого щастя й не треба! Всіх прошю до себе на весїлля!

Всі. Спасибі! Дай Боже вам щастя та здоровля!

Віталїй. Та любови і милосердія всім до всіх!

Всі. Пошли Боже!

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ти-ж і Соломія. За нею біжить чотирнайцять хлопчиків в порядку: один другого менший, всі одягнені в чисту, українську одежу — до зросту.

Соломія. Мужу мій! (*Кидаєть ся Віталію на шию*).

Діти (*обступили Віталія навколо*). Тату, таточку, давай гостинчиків!

Настя. Щирими сльозами обмиваю і покутую свої гріхи! Прости мене, сестро!

Соломія. Бог простить! (*Цілють ся*).

Віталій (*піднімає найменшого хлопця в гору, цілує його і приговорює*). Здоров, чумаче! Ти найменший, то може доживеш і побачиш краще жите між людьми!

Шварковський. Умиленія достойная картина!

ЗАВІСА.

